

Redactie „DE SCHALMEI“

JANUARI 1949

4^e Jaargang - N° 1

De Schalmei

Tweemaandelijks Tijdschrift voor Orgelbeweging

DE ORGANIST

Jaak Lemmens

3 Januari 1823 werd te Zoerle-Parwijs geboren Jaak-Niklaas Lemmens, zoon van Jan-Baptist Lemmens en Anna van Heusden.

3 Januari 1949 was het dus 126 jaar geleden dat de Stichter van de Lemmensschool het levenslicht aanschouwde.

Het is de onvervreemde verdienste van Jaak Lemmens geweest om in de meest banale tijd van de 19^e eeuw aan Europa de ware schoonheid van de orgelmuziek van J.S. Bach getoond te hebben.

Het heeft dus zijn reden de verdiensten van Jaak Lemmens voor de orgelbeweging in het kort te belichten.

Het ligt niet in onze bedoeling een gedetailleerde levensbeschrijving te geven. U kunt die vinden in « Biographie universelle des Musiciens » (2e édition) van de hand van F.J. Fetis, bestuurder van het Brussels Conservatorium, waarvan Lemmens een leerling was.

J. Ducloux in zijn « Essai sur la vie et les travaux de l'auteur » heeft zich hier ook van bediend in zijn voorwoord op het posthuum werk van J.N. Lemmens « Du chant Grégorien, sa mélodie, son rythme, son harmonisation » (Gent 1886).

Ook Z. E. H. A. Erens, o. praem., archivaris van de Abdij van Tongerlo, gebruikte deze levensbeschrijving voor zijn brochure over Jaak Lemmens. (St-Norbertus Drukkerij, Tongerlo)

Wij willen enkel de betekenis van J. Lemmens voor de heropleving der orgelkunst in het licht stellen.

In 1841 werd door den bestuurder Fétis de orgelstudie op het programma van het Brussels Conservatorium geplaatst. Bij gebrek aan eigen bekwame organisten, werd Christian-Frederik Grischner, orgelist van de Evangelische kerk te

Spandau tot orgelprofessor benoemd.

J. Lemmens was een van zijn eerste leerlingen, en in 1845 behaalde hij de eerste prijs voor orgel.

De bestuurder van het Conservatorium J. Fétis nam toen het plan op Lemmens te bekwaamen tot professor, om zo niet aangewezen te zijn op buitenlandse krachten.

Hij verkreeg van het ministerie een geldelijke toelage en stuurde Lemmens naar Breslau, waar hij onder de leiding van Adolf Hesse, de kunsttraditie van den genialen J.S. Bach zou bestuderen. Dit was in het begin van 1846.

Daardoor werd J. Lemmens onttrokken aan een invloed en omgeving die voor hem noodlottig hadden kunnen worden.

Immers, in Frankrijk en in de Nederlanden was de orgelkunst volledig in verval.

De organisten zochten in hun composities en uitvoeringen geen innerlijke diepte, doch hoe zij alle mogelijke klankeffecten die een 18 of 19-eeuws orgel inhoudt, zouden aanwenden.

Het was de periode van een oppervlakkige doch prettige « style orné », die haast niet afwijkt van de specifieke clavecimbelstijl.

Het was de zucht om uit te pakken — de organist voelde geen behoefte meer om iets neer te schrijven dat interessant of doorvoeld was; hij improviseert om met een minimum inspanning een groter effect te bereiken.

Het ontbrak aan zelfcritiek en men gaf toe aan den wansmaak van een geëxalteerd publiek.

Op de orgelconcertprogramma's vinden wij geen enkele oude of klassieke meester meer. Het was alles improvisatie wat de klok sloeg!

Lefébure-Wély is de meest getrouwe incarnatie van deze mode.

In tegenstelling met deze wantoestand, werd in Duitsland de traditie van J.S. Bach nog gevolgd.

Wel is waar was het een slaafse navolging: de Duitse organisten schreven stroef gesponnen contrapunt, maar het was tenminste degelijk en doordacht.

Zij vormden een tegenwicht, een reactie tegen de onbeheerste, wansmakelijke Franse muziek.

J. Lemmens krijgt bij Hesse de gelegenheid de

grootmeesters als Pachelbel, Buxtehude, Bach e.a. in te studeren volgens een berpoefde, traditionele methode.

Legato-spel, geleide voetzetting enz. allemaal zaken waarvan in Frankrijk en België geen sprake meer was (1).

Begin 1847 kwam J. Lemmens in Brussel terug, spoediger dan men verwacht had, met het volgende, gunstige getuigschrift van zijn leraar A. Hesse: « Ik kan aan J. Lemmens niets meer leren: de meest ingewikkelde muziek van Bach speelt hij zo goed als ikzelf. »

Van zijn reis door Duitsland had Lemmens geprofiteerd om contact te nemen met de grote Duitse meesters, hun opinies en plannen te polsen, hun instellingen te bezoeken.

Nadat hij in 1847 de tweede « prijs van Rome » bekomen had, werd hij in 1849 benoemd als professor van orgel aan het Brussels Conservatorium.

Lemmens was de eerste volwaardige orgelist en ook de eerste Belgische professor voor orgel. Hij was de eerste die de specifieke vingerzetting voor het legato-spel (de substitutie) onderwees, maar hij verrichtte nog meer baanbrekend werk.

Het pedaalspel was totaal onbekend, ook al vanwege de gebrekkige bouw der voetklavieren. Lemmens gaf door zijn onderwijs de grote stoot tot de verbetering van het voetklavier — de orgelbouw en bovenal het orgelspel.

Gedurende de een en twintig jaren die J. Lemmens als orgelleraar doorbracht aan het Brussels Conservatorium, heeft zijn onderwijs tot onverhoote resultaten geleid.

Een groot aantal uitstekende leerlingen deden de principen van Lemmens zegevieren en hoogschatten. o.a. Joseph Tilborghs, Clemens Lorent, Alfons Mailly, Jozef Callaerts, Alexander Guilmant, Charles, Marie Widor.

De invloed die J. Lemmens op gebied van orgel uitstraalde, beperkte zich niet tot België alleen.

Afgezien van het feit dat ook vanuit het buitenland vele leerlingen toestroomden, werd hij zelf ook in Frankrijk en andere landen uitgenodigd om orgelconcerten te geven.

Hij bespeelde het orgel van de Magdalena- en St-Vincentius à Paulo-kerk te Parijs. Bij de inhuldiging der orgels van Sint-Eustachius te Parijs, van Sint-Pieter en Paulus te Warenes (bij Riisel), van de kathedraal van Rouaan, van die van Atrecht en nog op vele andere plaatsen, stond de naam van de Belgische meester op de eerste plaats tussen de kunstenaars, en trok vooral zijn spel de aandacht.

De groten uit de Franse muziekwereld, Adolf Adam, Auber, Meyerbeer, Rossini, het puik uit het lerarencorps van het Parijse Conservato-

rium; kunstliefhebbers, letterkundigen, uitgelezen publiek, het was een stormloop als Lemmens verscheen; overal viel hem een warm applaus ten deel, zo begeesterde zijn zielvol spel.

Men trachtte Lemmens in Frankrijk te houden. Verschillende plaatsen werden hem aangeboden, o.a. die van organist aan de St-Eustachiuskerk van Parijs, en die van professor aan het Niedermeijer-instituut, eveneens te Parijs.

Ook Aristide Cavallé-Coll, de grote Franse orgelbouwer had een ware bewondering voor J. Lemmens: Lemmens gaf in zijn ateliers regelmatig orgel-audities, waarbij een select publiek werd uitgenodigd; tevens maakte Cavallé-Coll van de aanwezigheid van Lemmens gebruik om raad te vragen op het gebied van orgelbouw.

Naar aanleiding van de orgelconcerten van J. Lemmens schrijft Fétis: « vóór J. Lemmens waren de grote, schone orgelwerken van Bach onbekend, zowel in Frankrijk als in België, of teninste werden zij op zij gelegd, om reden dat men opzag tegen de technische moeilijkheden. »

Door het voorbeeld van J. Lemmens ontstond er een nieuwe kunstopvatting, waarin weer plaats was voor de grote meesters.

Jozef d'Ortigue schreef in 1861 in zijn *LA MUSIQUE A L'EGLISE*: « J. Lemmens is ongetwijfeld de grootste organist van Europa. Niemand bezit in dezelfde mate als Lemmens, de kennis van het gebruik der klavieren, bijzonder het voetklavier, inzicht in de registratie. Niemand bezit zo'n inzicht in den waren muziekstijl, die past bij den koning der instrumenten; een stijl die onherroepelijk verloren scheen, als J. Lemmens hem niet opnieuw tot leven gebracht had: een stijl waarvan de werken van J.S. Bach de onvergankelijke voorbeelden blijven. »

Ook in Engeland, het klassieke land van het oratorio en van het orgel, bevrucht door de werken van den groten Haendel, oogstte Lemmens groot succes.

W.T. Best, die op dat oogenblik doorving als de eerste organist van Engeland, schreef over Lemmens: « Wat het vasteland ons stuurde als de meest schitterende van zijn musici, is ongetwijfeld J. Lemmens, een der grootste genies van onzen tijd. »

In 1869 nam Lemmens ontslag aan het Conservatorium van Brussel, om geheel zijn tijd te wijden aan compositie en concertreizen.

Over deze laatste hebben wij uitvoerig gesproken: een enkel woord dus nog over zijn composities.

Lemmens was een kind van zijn tijd: het was de romantische periode. Zijn grote betekenis ligt dus niet op het gebied van compositie.

Toch blijft bv. zijn vijfstemmige prelude in

Es een stuk dat gerust op een concertprogramma mag voorkomen.

Verder heeft hij zich toegelegd op de studie van het Gregoriaans, de liturgische zang van de H. Kerk.

Hij was een van de grote strijders voor de zuivering en heruitgave van de kerkelijke zangboeken.

Reeds in zijn « *Considérations générales sur la décadence et la restauration du chant Grégorien* » schreef hij dat de voornaamste oorzaken van het verval van het Grégoriaans waren: de verminking van de melodieën, het verlorengaan van het rythme en de stijlloze begeleiding.

Daarom richtte hij zich tijdens zijn verblijf te Rome in een brief tot Paus Leo XIII, waarin hij met aandrang verzoekt tot een herziening van de Grégoriaanse zangboeken, en voorstelt een commissie van deskundigen daartoe in het leven te roepen.

Slechts geleidelijk aan was J. Lemmens tot dat inzicht gekomen, zijn eerste pogingen tot het schrijven van een Grégoriaanse begeleiding mislukten.

Daarna schreef hij enkele orgelsonaten; in de 3e ontleent hij zijn motieven aan de « *Ita missa est* » van de Paasweek, en de « *Victimae Paschali Laudes* », welke motieven hij echter chromatisch behandelde. Daardoor ontving hij een kritiek van een zekere Kan. Van Damme (2), die hem er opmerkzaam op maakte, dat het Gregoriaans diatonisch diende begeleid te worden.

Deze contactname werd voor Lemmens de aanleiding tot het stichten van een school voor religieuze muziek, de LEMMENSCHOOL.

In Juni 1878 legde hij een plan voor aan Z. Em. Kardinaal Deschamps, dat met geestdrift ontvangen werd.

Lemmens stelde zich tot doel een volledige kunst-opvoeding te doen samengaan met een godsdienstige opvoeding om zo te komen tot v o l w a a r d i g e kerkmusici.

Na den zegen van den Paus over zijn nieuwe instelling te zijn gaan afsmecken, werd in Januari 1879 de nieuwe school geopend, die bij haar aanvang slechts twintig leerlingen telde, maar waarnaar de toeloop steeds groter werd, ondanks het feit dat Lemmens alléén uitzonderlijk begaafden aannam.

J. Lemmens had echter nog andere plannen. De stichting van een muziekschool was slechts een eerste stap op de weg van het herstel van de religieuze kunst; daar konden slechts enkele bevoorrechten hun opleiding genieten.

J. Lemmens wilde echter allen bereiken, die hun aandeel hadden in de uitvoering van het Grégoriaans, tot in de kleinste parochies toe; daartoe wilde hij een vereniging in het leven roepen. Verschillende landen waren hierin reeds voorgegaan.

Tijdens een vergadering te Mechelen op 28 September 1880, werd de Sint-Gregorius-vereniging gesticht, met als doel het verbeteren van de kerkzang op de parochies.

Dit was het laatste initiatief van den groten kunstenaar: zijn gezondheidstoestand liet de laatste tijd te wensen over.

Op zekeren dag kreeg hij een flauwte na het geven van zijn klassen te Mechelen, en dit was het begin van het einde.

Op zijn ziekbed nog bezig met componeren stierf hij op 30 Januari 1881 na vooraf met de laatste kracht die hem nog restte het *Te Deum* gezongen te hebben.

De begrafenisplechtigheden hadden plaats te Zemst bij Mechelen, waar hij een kasteel bewoonde; zijn stoffelijk overschot werd bijgezet te Zoerle-Parwijs, zijn geboorteplaats.

Onlangs schreef een van onze Vlaamse muziek-critici een artikel in DE STANDAARD met als titel « *Is J. Lemmens vergeten?* »

Hij uitte daarbij de wens dat er een gelegenheid zou gevonden worden, om de betekenis van deze grote zoon der Kempen, als virtuoos, en als paedagoog te belichten.

Het was met vreugde dat wij vernamen dat de Kempische Schrijvers a.s. Zomer J. Lemmens gaan vieren als een van hen.

Jaak Lemmens was een groot kunstenaar, wellicht in zijn tijd onze grootste faam in het buitenland. Van zijn doelbewust initiatief en invloed is de orgelbeweging in België en Frankrijk uitgegaan, en zo wij thans zoveel flinke, ja grote musici-organisten in West-Europa tellen, dan is dat aan hem te danken.

Wij zijn aan deze grote katholieke kunstenaar veel verschuldigd; moge de viering van a.s. zomer hem een waardige posthume hulde brengen.

Titus H. TIMMERMAN
Organist der Abdij Tongerlo.

(1) Het eerste deel van dit artikel werd grotendeels overgenomen uit « *Lemmens in de Orgelgeschiedenis* », Berten De Keyser, « *De Schalmei* », Jg. I, 1, bl. 9.

(2) Kanunnik Van Damme schonk ons Lemmens! Over dit merkwaardig figuur verschijnt over korte tijd een grondig en eerlijk artikel in dit blad. (R.)

X De Organist en de Liturgie

II

Dat de Liturgie tot een hernieuwd leven kon komen in de laatste decennia is voorzeker een gevolg van een alom werkend en herlevend spiritualisme als een reactie op het al te botte materialisme van voorbije jaren. Deze heropleving van den geest behoefde daarom nog niet per se christelijk gericht te zijn. De levensvisie die zich aandient als humanisme ondervond óók deze vergeestelijking binnen haar leer en zag deze uitwerken in de praktijken van het leven.

In de christelijke samenleving bewerkte deze geestelijke beweging in vele gevallen een juistere verhouding tussen geest en materie, tussen ziel en lichaam, en de erkenning, dat de mens wel degelijk bestaat uit ziel en lichaam, beide. Totdat de erkenning kwam, dat hier dus een dubbele behoefte bestaat; maar ook van een innige verbondenheid van geest en materie, van ziel en lichaam. En daarbij het inzicht dat de een slechts werkt door de ander. Dat de lichamelijke activiteit zonder de geest dood was, dat de geestelijke activiteit zonder het lichaam niet kon bestaan, tenminste voorzover het de menselijke werkzaamheid betrof.

Men zegge niet, dat dit alles vanzelf spreekt, want er zijn geestelijker stromingen geweest, en ze zijn er nog, waarin (zo niet in de theorie gelaard, dan toch in de praktijk beleefd) hier de overmacht van de geest, daar de heerschappij van het lichaam al te sterk benadrukt werd.

Nu, nu eerst breekt in vele kringen het inzicht door, dat hier geen controversen bestaan, maar een innige samenwerking moet heersen.

De katholieke Kerk — ik zeg niet de katholieke levenspraktijk van altijd en overal! — de Kerk heeft in haar leer en in haar godsdienstige voorschriften, ook die betreffende de Eredienst, een zielkundig zeer juist standpunt ingenomen, dat praktisch nooit behoefde gewijzigd te worden. Dit menskundig inzicht is gebleken een overrijke voedingsbodem te zijn voor alle kunsten, zodat er tijdperken geweest zijn, dat Kerk en Kunst hand in hand gingen en voor de toeschouwer als het ware één begrip uitmaakten. De geschiedenis is daar om voor deze stelling talloze en meer dan overtuigende bewijzen te leveren. In de architectuur, in de beeldhouwkunst, in de schilderkunst, de literatuur en niet het minst in de muziek.

Dank zij de wijze voorschriften van de Kerk kon de muziek zich ontplooiën als dienaar.

Maar dit bracht in de praktijk mede, dat de beoefenaars der kerkelijke muziek hun taak slechts naar behoren konden vervullen in de mate dat zij van deze dienstbaarheid overtuigd waren. De dieptepunten in het kerkmuzikale leven vallen dan ook samen met het ontbreken van dit begrip bij de leidende musici.

Het inscherpen van dit begrip moet de voornaamste taak zijn van allen die kerkmusici moeten opleiden. En dit geldt zogoed voor katholieke als voor protestantse musici. In ons vorige artikel (Schalmei, Nov. 1948) wezen wij reeds op een groeien van dit inzicht, dat zich uitte in het organiseren van de cursussen der N.O.V. voor kerkmusici. Als eerste uitbreiding hiervan zullen in het volgende jaar ook in Zwolle deze lessen worden gegeven. In deze cursussen wordt ook de aandacht gewijd aan het koor, dat tot nog toe geen officiële functie had in de protestantse eredienst. Het zwaartepunt van de muzikale verzorging van de protestantse Eredienst lag, en ligt nog immer, bij den organist. Doch sinds de invoering van het orgelspel in de protestantse Eredienst is hier alles uitsluitend aan het particulier initiatief van den organist en den dienstdoenden predikant overgelaten. Dat de bloei en de schoonheid van de kerkmuziek hiermede meer dan in het gedrang kwam laat zich denken.

Het mag als een verblijvend teken gelden, dat de organisten zelve het groot tekort hebben gevoeld en zelve middelen zijn gaan beraamen om een mogelijkheid te scheppen waardoor zij hun taak vollediger zouden kunnen verwezenlijken. Terwijl bij de hoogste autoriteit, in de Nederlandse Hervormde Kerk zogoed als in de verschillende andere Protestantse Kerken, een moeilijk en al te traag gehoor werd verkregen, organiseerden de verenigde organisten in de Ned. Organisten Vereniging zelve de hierboven genoemde cursussen, waarbij vele predikanten daadwerkelijk steun verleenden.

Uit dit besef van ontoereikendheid werd hiernaast een samenwerking geboren, waaruit het «Handboek voor de Kerkorganist» ontstond. In dit werk wordt door de tien schrijvers die het samenstelden getuigd van de hoogte en de belangrijkheid van de taak die voor de kerkorganist in de protestantse Eredienst is weggelegd.

Het is een boek geworden, waar de (protes-

tantse) organist inderdaad « alles kan vinden wat ten nauwste met zijn werk samenhangt ». Doch het is geen volledige leergang om hem in de praktijk te scholen. Wel spreekt het boek over specifiek speeltechnische moeilijkheden en problemen, over de juiste wijze van koraalharmonisaties, over orgelbouw in de Nederlanden, over de voornaamste onderdelen van het orgel, over de vulstemmen. De inhoud leert ons, dat heel het gebied van het organistenwerk wordt onder de loupe genomen: Willem Mudde schrijft over de taak, Adr. Kousemaker over de praktische en theoretische ontwikkeling van den organist, Ds Dankbaar behandelt de Orde van de Eredienst, waarin hij de aangrijpende bekentenis doet « Wij (Hervormden) zijn arm, tē arm aan symbolen », en uit heel zijn hoofdstuk spreekt waardering voor de Roomse liturgie. Het Kerkelijk Jaar wordt (om zijn hoge betekenis al te summier!) behandeld door Ds Boerlijst. Leo Mens vergeet in zijn studie over het ontstaan en de ontwikkeling van de Psalmen en Gezangen geheel en al de fase die er ligt tussen het gebruik van de Psalmen in de Joodse Eredienst en de opname van deze oude liederen in de kerken van Calvijn en Luther. Over de oude hymnen spreekt hij met geen woord. En dat is een gemis, want in de nieuwere opvattingen van de protestantse liturgie treffen we ook de oude, de middeleeuwse psalmodie aan, terwijl in de nieuwe gezangenbundel van de Ned. Herv. Kerk (1938) een ruim gebruik werd gemaakt juist van de oude kerkelijke hymnen. Prof. Hulst schrijft over de Psalmen in de Joodse Eredienst; George Stam behandelt de harmonisatie van het koraal, het voor-, tussen- en naspel, en het zelfstandig orgelspel vóór en na de Dienst. Hennie Schouten laat zijn licht schijnen over de registratie van het koraal, en in een volgend hoofdstuk geeft hij een kort begrip van de techniek van het orgelspel. Adr. Kousemaker belicht de praktijk met een hoofdstuk over de improvisatie en in een slothoofdstuk zegt hij wijze woorden over de manier van studeren. Dr. Vente behandelt al hetgeen een organist moet afweten van de orgelbouw en hij doet dat met bekwaamheid. G. van Ravenzwaaij schrijft een lezenswaardig chapter over het orgel in de muzikale stijlontwikkeling. Over het uitvoerige hoofdstuk van Willem Mudde « Het Orgelkoraal in zijn historische ontwikkeling » zou een discussie te openen zijn, die zijn vraagpunten van praktisch elke bladzijde zou kunnen plukken. De documentatie is quasi-

juist, teveel op Duitse toestanden en verhoudingen georiënteerd, en uit de historie annexeert hij al te klakkeloos en vooral zonder een goed begrip van de verhoudingen, zo vroeger als nu. Hetgeen zeer jammer is, want dit had een van de beste hoofdstukken kunnen worden, waardoor de organist uit de historie zijn taak had kunnen leren verstaan en doorvoelen. Er staat te veel in en er staat te weinig in. Mudde's instelling tegenover het grote en zeer ernstige probleem is, blijkens zijn verwerking van de aangehaalde literatuur, typische handboeken-wijsheid; de problemen zijn niet in hun diepte doorwerkt en het geheel geeft te zeer de indruk van oppervlakkigheid, die door de ten toon gespreide breedprakigheid in het geheel niet wordt opgeheven. Vandaar ook de overhaaste en uit alle verhoudingen gelichte conclusies als — om één uit de vele te noemen — op blz. 252 ten aanzien van het Gregoriaans en het protestantse koraal wordt getrokken.

Toch bevat ook dit hoofdstuk vele goede opmerkingen, waarmee de vinger op de zere plek wordt gelegd: « Vast staat slechts, dat kerkmuziek, waarbij de nadruk eenzijdig op de kerk ligt, maar ook dat kerkmuziek, waarin het accent alleen valt op de muziek, nimmer kerkmuziek kan zijn in de volle zin des woords. Het ontbreken van een vruchtbare bodem voor kerkmuziek en het gemis aan waarlijk scheppende krachten, ziedaar de beide voornaamste oorzaken, dat ons land (d.i. N.-Nederland - P.V.) aan de grote ontwikkeling der orgelkoraalkunst sedert Sweelinck eigenlijk part noch deel heeft gehad... » (blz. 292).

De beide door Kousemaker bewerkte lijsten van composities die niet-liturgisch, resp. « geschikt voor de eredienst » zijn, zijn nogal willekeurig opgesteld, hoewel de grens moeilijk te trekken is en er overmaat van aanleiding tot subjectivisme is.

Al met al hebben de protestantse organisten in dit handboek een bijzonder goede gids voor hun werk; ernstige studie ervan zal hun taak als « dienaar der gemeente » zeer te stade komen.

Het boek, dat werd uitgegeven onder redactie van Adr. Kousemaker bij Ars Nova te Goes (Zeel.), is een kloek werk geworden van ruim 300 blz., heldere druk en keurig geïllustreerd met een aantal van de schoonste orgelfronten uit Noord-Nederland.

Piet VISSER

Het Orgel in de Sint-Pieterskerk te Ieper

De Ieperse Orgelbouwer Jacobus van Eynde

Zoals we voor de St-Maartenskathedraal de geschiedenis geschetst hebben, willen we hier de schaarse gegevens mededelen die we konden bijbrengen over het orgel van de St-Pieterskerk te Ieper.

Kort vóór 1566 moet een nieuw orgel geplaatst zijn geworden; we lezen dit in de verslagen van de godsdienstberoerte. Op de beruchte dag van de beeldenstorm, 16 Oogst 1566, had de klokluiders van Sint-Pieters de kerkmeesters « helpen afdoen de grote nieuwen orghele, staende an twesthende van der kercke ». Toen zij « dupperste casine (alias custode ofte casse) beneden ghebrocht hadden om die ter groter westdeure uuter kercke te draeghen in bewaer- nesse », werden zij « ghedwonghen tzelve upperste van den orghele daer te laeten ende abandoneren » hetwelk « corts daernaer al ghebrocken es gheweist » (1).

Over het plaatsen van een nieuw orgel hebben we geen gegevens tot in de XVIIIe eeuw. In een inventaris (1865) der kerk lezen we: « De orgel is van 1728, gemaekt door van den Eynde van Ypre. De orgel is hersteld, merkelyk vermeerderd en verbeterd door den heer Phil. forest, orgelmaeker tot Geluvelt, 1866 ».

Deze korte aanhaling kunnen we nog enigszins aanvullen met uittreksels uit een kronieken rekeningenboek (Kerkarchief); dit meldt ons dat het orgel opgesteld stond op de koorafsluiting: « In het jaer 1774 heeft men de hoogsael van St-Pieters vertransporteert met den orgel onder den tooren, den welken stondt boven den inganck van den choor alwaer nu staet een iseren balustrade die gestelt is in hetselve jaer »; verder lezen we « 1776 — den orgel en oxael stont korten tijd te vooren in den Middel- of Kruyskerke op het einde van den middel-choor. »

In 1803 werd « betaeld aan Germain orghelmaecker de somme van derthien guldens (gedeeltelijke betaling) over repareeren den orgel ». Dat de herstelling nogal ingrijpend was bewijzen ons de betaalsommen uitgekeerd aan timmerman en smid. Voort zien we Sr. Germain regelmatig betaald worden « over het onderhoud van den orgel » tot in 1810. In de reeds aangehaalde herstelling van 1866 door Forest werd « eerst de kas verbreed en met verschillige spelen verbeterd » (3000 fr.) « In 1869 werd nog

een nieuw spel, gambe, bijgevoegd en « de blaesbalg merkelyk vergroot ».

In 1908 « wordt Mijnheer (Frans) Joris, orgelmaker van Ronse, belast door den Heer Pastoor (H.L. Van der Meersch) met het hervormen van den orgel der kerk, en moest er een schoon speeltuig van maken voor een som van 3500 franken ».

We laten hier de samenstelling van het nieuw orgel volgen; daar de (8) nieuwe, door Jooris bijgevoegde, spelen onderlijnd werden, kennen we meteen ook de dispositie van het Forest orgel. We cursiveren de nieuwe spelen.

GRAND ORGUE

Bourdon 16
Montre 8
Flûte Harmonique 8
Violon 8
Flûte 4
Prestant 4
Quint 5
Doublette 2
Cornet
Trompette 8

RECIT EXPRESSIF

Bourdon 8
Salicional 8
Diapason ouvert 8
Voix Céleste 8
Violine 4
Le piccolo avancé de deux octaves pour faire une flûte écho 4 pieds.
PEDALE SEPARÉE
Soubasse 16
Flûte ouverte 8

We doen hierbij opmerken dat het in 1869 aangebrachte gambaspel hierin niet vermeld wordt; waarom, weten we niet.

Het nieuw orgel, (met vrijstaande speeltafel, 2 handklavieren van 56 noten, voetklavier van 30 toetsen), werd ingespeeld op Donderdag 9 Juli door den heer Louis Vanhoutte, organist der St-Maartenskathedraal te Ieper.

Dit orgel werd vernield in de wereldoorlog 1914-1918.

Na deze geschiedkundige schets van het orgel willen we nog een paar woorden wijden aan de Ieperse orgelbouwer Jacobus van Eynde (aldus schrijft hij altijd zijn naam), de bouwer van het orgel van 1728. Jacob van Eynde staat reeds betiteld als orgelbouwer in het belastingsboek van 1706. (Registre des Capitations - Rijksarchief, Brussel.)

Tot nog toe kennen we slechts vijf orgelwerken door hem ondernomen. Voor drie ervan is ons zelfs de dispositie bewaard gebleven.

1. Op 10 November 1701 tekent hij een contract waarbij hij zich verbindt een nieuw orgel te

- plaatsen in de St-Janskerk te St-Omaars (2).
2. Op 20 September 1707 gaat hij de verplichting aan een nieuw orgel te bouwen voor de St-Annakerk te Brugge.
Het oud orgel uit deze kerk werd door Van Eynde in 1710 verplaatst naar de kerk van Lichtervelde (3).
 3. In de linkerwindlade van het oude orgel dat thans nog in de kerk van Stalhille staat lezen we volgende aanduiding: « Jacobus van Eynde fecit, orghelmaeker tot Iper, anno 1715. » Er bestaan gegronde redens om te veronderstellen dat dit orgel gemaakt werd voor- en geplaatst werd bij de Paters Predikheren te Brugge. Het orgel zou in 1785 van Brugge naar Stalhille verplaatst zijn geworden (3).
 4. « Op 6 October 1717... M. Jacobus van Eynde, meester orghelmaeker woonende tot Ypre, veraccordeert te maken een nieuwen orghele voor St-Salvatorskerk (thans kathedraal te Brugge) » (3).
 5. In 1728 plaatste hij het orgel in de St-Pieterskerk te Ieper. Dit orgel zal wel een van zijn laatste werken geweest zijn, aangezien hij overleed den 17 Januari 1729.

Jacobus van Eynde ligt begraven in de Noordelijke Zijbeuk van de St-Maartenskathedraal onder een zerksteen dat volgend opschrift droeg (4):

D.O.M.

Sepulture van Sr. Jacobus Van Eynde fs. Pieter, orghelmaeker, overleden den 17 Januarii 1729 ende van Je. Andrea Baert fa. Gillis zijne huisvrouw, overleden den ... April 1712

zoo ook van hunne kinderen

Antonius Franciscus, gheweest hebbende kapelaen dezer Cathedralekercke 52 jaeren overleed den 6n 7bre 1773 in den ouderdom van 73 jaeren.

Jacobus Josephus, overleden den 9e ber 1705,

Josephus Cornelis overleden.....

Jacobus Andries overleden.....

mitsgaders

Joe Francisca Cecilia Capelle, fa Francois zijne tweede huisvrouw overleden den 26 Julii 1733, oudt 41 jaeren. geprocreeert vijf kinderen, te weten,

Francisca Cecilia overleden.....

Joannes Baptista overleden den.....

Marie Augustine overleden den.....

De andere twee onbejarig gestorven.

We weten niet of een der kinderen het orgelbouwersbedrijf heeft voortgezet; ook niet bij wien Jacob in de leer is gegaan. Het is ons alleen bekend dat Antonius van (den) Eynde een tijdlang de functie van koororganist heeft waargenomen in de kathedrale kerk te Ieper en dat hij de jonge Omer Walwein, die hem in 1770 is opgevolgd, les gaf in orgel (5).

Dat Van Eynde «meester orghelmaeker» was,

is alleen reeds uit te maken uit de samenstelling van zijn instrumenten. Volgende disposities getuigen voor zijn grondige vakkennis en zijn zeer verfijnde smaak.

Orgel St. Jan den Doper St. Omaars — 1701.

devanture de 4 p. ouverts.

bourdon de 8 p. bouché.

cornet de 3 t. de la ré au milieu du clavier.

flutte de 4 p. bouché.

doublette de 2 p. ouvertz.

nazarre sonnante quinte contre la devanture.

tierche contre la doublette.

fourniture de 4 t.

trompette couppé sonnante 8 p.

un nouveau tremblant avecq le jeu de rossignol.

Orgel St. Anna Brugge 1707.

Groot Orgel. Vanture 4 v.

Bordon 4 v. sprekende 8 v.

Cornette 5 pyppen.

Fluyte van 4 voet.

Nazart.

Doublette van 2 voet open.

Six qui altera.

Larigot.

Trompet 8 v.

Fourniture 3 pyppen.

Cymbal van 2 pyppen.

Posityf : Prestant 4 v.

Bordon 8 v.

Cornette (3 r.).

doublette 2 open.

Nazard sprekende jegens de prestant.

Tierce sprekende jegens de doublette.

Forniture (3 r.).

Cromhooren.

Een tramblant.

Een ventyl.

Een achtergael spelende met de vingers in advenante van het cornet.

Orgel — St. Salvators — Brugge — 1717.

Posetyf, 48 toussen. Bordon sprekende 8 v.

Vanture van 4 v.

Fluyte sprekende 4 v.

Doublette sprekende 2 v.

Tierse sprekende jegens t'doublet

1 3/5 v.

Larigot ofte kleine quinte 1 1/3 v.

Nazart ofte quinte fluyte 2 2/3 v.

Forniture van 4 pyppen 4 p.

Cornet van 3 p.

Cromhoren sprekende 8 v.

Groote Orgel, 48 toussen. Bordon sprekende 16 v.

Vanture van 8 v.

Bordon sprekende 8 v.

Groote Tierse jegens d'octave

v. 3 1/5 v.

Octave van 4 v.

Fluyte sprekende 4 v.

Nazart ofte quinte fluyte

2 2/3 v.

Doublette sprekende 2 v.

Kleyne quinte ofte cifflet

1 1/3 v.

Sesquialtera van 2 p.

Forniture van 4 p.

Cimbel van 2 p.

Cornet van 5 p.

Bombarde sprekende 16 v.

Trompette sprekende 8 v.
Vox humaine 8 v.

Echo, 25 toussen. Op yder tousse 4 pypen.

Uit deze gegevens blijkt dat Van Eynde een bekwaam orgelbouwer moet geweest zijn, die op een waardige manier de traditie voortzette van de Langhedul's, van een Jacob Stoop, van de van Belle's, die het Ieperse orgelmakersbedrijf een gunstige naam en faam hadden doen verwerven in de Zuidelijke Nederlanden.

A. DESCHREVEL

BIBLIOGRAPHISCHE NOTA'S

(1) G. des Marez : Documents relatifs aux excès commis à Ypres par les Iconoclastes (le 15 et le 16 août 1566). — Bulletins de la Commission royale d'histoire, 5e série, Tome VII, Bruxelles, 1897, p. 547 à 582, passim.

(2) Bulletin de la Société des Antiquaires de la Morinie, T. XV, 1929-1937, p. 702.

(3) Inlichtingen bereidwillig verstrekt door Eerw. Heer P. François, kapelmeester der Kathedraal te Brugge, dien we hierbij hartelijk danken.

(4) Fonds Merghelynck, Hs. 41, T. I n° 171 — Koninklijke Bibliotheek. Brussel.

(5) Edm. Vander Straeten. La Musique aux Pays-Bas, T. IV, p. 386.

Ommereis doorheen de Kerkrekeningen van Oost-Vlaanderen

Niettegenstaande het voor ons zelf zeer aangenaam zou zijn over elk archiefonderzoek, ieder kerk en parochie, meer uitvoerig te schrijven in de aard van de « Figuren uit Vlaanderens Orgelhistorie » moeten wij onze gelegenheidscorrespondenten en de personen waarmede wij kennis maken op onze reizen daarin teleurstellen. Het is echter alleen om reden van plaatsgebrek dat wij hen daarin niet ter wille kunnen zijn.

(N.v.d.R.)

BURCHT

Alhoewel we meer lust hebben langs de boorden van de heerlijke Schelde te wandelen dan in een of ander stoffig kamertje te gaan hokken om de oude rekeningen uit te pluizen maken we van ons hart een steen en bellen aan de pastorijs. Wij hebben echter geluk: anderen hebben vóór ons het werk gedaan. Er is nl. over de geschiedenis der Kerk van Burcht een zeer degelijk werk verschenen « Bijdragen tot de Kerkelijke Geschiedenis van Burcht » door Em. Dilis en R. De Groodt. Daarin vinden wij de volgende nota's over het orgel.

De eerste nota dateert uit 1534 met reparaties aan de blaasbalgen. Er is echter geen orgelbouwer vermeld. In 1609 wordt het orgel naar de « hurghelmaecker binnen Antwerpen » gedaan. De naam van die orgelmaker vinden we in een rekening van 1610: « Item noch bet. aen J a n R u k e n s de somme van elf pont vi schell. viiii grooten voort vermaken vanden orghel by bestedinghe ». Jan Rukens is een lid van het ge-

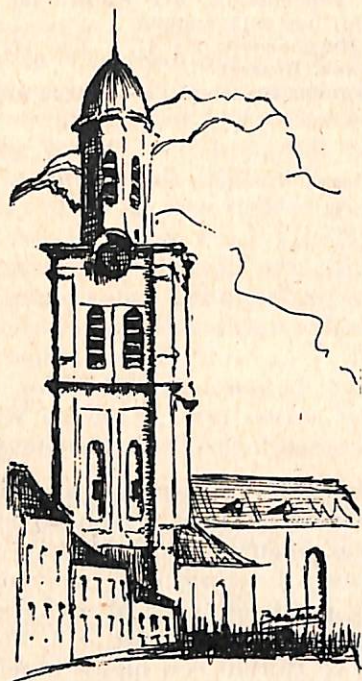
slacht Ruckers, vooral beroemd als clavecimbelmakers. Over dit geslacht verscheen een brochure in de Seizoenenreeks nr. 20 door André M. Pols, en zeer interessante gegevens in het « Vlaamsch Jaarboek voor Muziekgeschiedenis, 1942 », eerste artikel door Dr. J.A. Stellfeld. In 1658 wordt te Burcht een nieuw orgel gebouwd door Mr. J a n P o s s e l i u s . De orgelkas wordt geleverd door Jacques Desie, de beste leerling van de grote houtsnijder Sauvage van Gent. Posselius werkt in Burcht tot 1665. Na hem komt Nicolaes Van Haegh met een grote reparatie (1669). In 1766 maakt J a c o b u s O s t , meester-orgelmaker, het Cornet. Hartelijke dank aan de Z.E.H. Pastoor voor gebruik van het boek.

Rozet van Joannes Ruckers.

LOKEREN

Behalve enkele minder belangrijke stukken, bevinden de kerkrekeningen van die stad zich in het Stadhuis, wij danken hierbij vooraf de Stadsbedienden die ons zo bereidwillig bijstonden.

Het oudste bewijs van het bestaan van een orgel in de kerk van Lokeren vinden we in « den slapere » (in de Dekenij) daterend van 1503. In een fondatie lezen we de volgende tekst: « messe te singhen vanden sacramente... daerof heeft de prochiaen... de priesters... de coster ende die up dorghelen speelt » (fol. xiii). In 1577 komt er een nieuw orgel: « noch bet. den orghelmaeckere overt maecken vande nieuwen orghele » - « noch bet. aen den casteleijn van nonnenbosche over den coop van eender eecke verbessicht aen dorghelen. » Wij kunnen echter nergens de naam van de orgelbouwer ontdekken, noch details over het orgel zelf. Dit is alles uit de XVIe eeuw. In 1625 wordt het orgel geschilderd en rond die jaren zijn er verscheidene vermeldingen van hout- en schrijnwerk aan het orgel; visiteren van het orgel e.z.m. Er is hier weer sprake van een nieuw orgel gebouwd door Mr. D e d i e r D o u l o n . Immers in 1628 wordt een eerste payement betaalt « over tmaken vanden nieuwen orghelen ». Mr. Jan Swaervelt schildert de

deuren van het orgel. Dit is jammer genoeg weer alles. In 1636 repareert Mr. M a r t i n u s P o s s e l i u s het orgel. Hij accordeert het orgel tot 1640 inclus.

Vier jaar nadien wordt zijn plaats ingenomen door Mr. R o b e r t u s G o r d o n . De reparatie moet nogal tamelijk groot geweest zijn. De schade aan het orgel werd veroorzaakt door de legers en de vluchtenden « toen de leghers van willem van oranje hier lagen ».

In 1692 wordt een zekere Sr. Bauwens betaald voor « het vermaecken vanden orghel daerin de Claron ghebroken was. »

In 1699 wordt vermeld « te betaelen aen L o u y s d e l a h a i j s meester-orghelmaeckere binnen de stede van Ghendt over het vermaecken vanden orghel dewelcke geheel ontstelt was. »

Wellicht beschikt de Weled. Heer Van Winckel over meer gegevens? Het zou ons zeer interesseren indien hij ons de mogelijke aanvulling van dit kort gegeven stuurde.

NAZARETH

Het oudste stuk over orgel dateert van 1550. Daarin wordt gezegd dat Meester h e y n d r i c v a n d e n z a c h m o o r t e r e een pensioen ontvangt voor het onderhouden van het orgel. In 1626 komt « een orgulist van Ghent om het herstellen vanden orghel ». In 1630 noteren wij een eigenaardig gegeven: « bet. eenen aermen man voor dat hij speelde upden hurghelen ». In 1635 wordt J o h a n n e s v a n d e n b r o u c k e uitbetaald « voor het accorderen en repareren van den orghel ». Zes jaar later is het weer Mr. R o b e r t G o r d o n die het « orghel repareert ende met het maecken van eenen nachtergael ». In 1651 blijft hij een nacht slapen om de blaasbalgen te herstellen. In 1658 is het J a n R e y a e r t die het orgel accordeert. In 1662 levert M o n s i e u r b i s die een tiental jaren te voor het orgel in de St-Baafskathedraal bouwde, hier een nieuw orgel. Drie jaar nadien krijgt hij het laatste « payement ». In de jaren gaande van 1645 tot 1661 wordt nog meermalen een orgelbouwer vernoemd zonder dat hij andere werken uitvoert dan « accorderen en visiteren » nl. Mr. L i e v e n v a n D e y n s e . In laatstgenoemde jaar komt nog Monsieur bis voor met lichte naamwijziging: « Mr. Lowis de bis ».

Eerbiedige en hartelijke dank aan de Z.E.H. Deken en aan de E.H. Onderpastoor Van Gijssel voor het gastvrij onthaal.

B. D. K.

EEN ONBEKEND ORGELCONCERT VAN J.S. BACH

Wij, twintigste eeuwers, zullen het niet beleven, dat een componist (gelijk aan Joh. Seb. Bach destijds) opdracht gegeven wordt om huldigingsmuziek te componeren voor nieuw gekozen raadsleden. Ons « verlichte » tijdgenoten zijn van vrouwe Musica naar vrouwe Amusa afgedwaald en lopen, spijs hun verlichting, als blinden en doven langs 's Heren wegen.

Toen Bach nauwelijks zijn loopbaan te Mülhausen had aangevangen moest hij een eerste **Rathswahl-Kantate** componeren, om de nieuw gekozenen van deze vrije stad te huldigen. Het behoorde tot de gewone taak van de organist van de St-Blasiuskerk, om deze jaarlijkse terugkerende ceremonie met een nieuw gecomponeerd werk op te luisteren voor stads rekening. Daartoe stond een vrij omvangrijke vereniging voor vocale en instrumentale krachten te Mulhausen te zijner beschikking, en zelf dit alles dirigerend verwierf Bach al vroegtijdig een helder inzicht in de technische mogelijkheden van stemmen en instrumenten.

Een en andere delen wij bij wijze van inleiding mede, om de sociale verhoudingen van dat tijdvak met een enkel woord te schetsen, de band die tussen de muziekbeoefening en het leven der gemeenschap bestond. Muziek was destijds geen franje van het leven, een luxe-bijkomstigheid, maar een noodwendigheid in het bestaan.

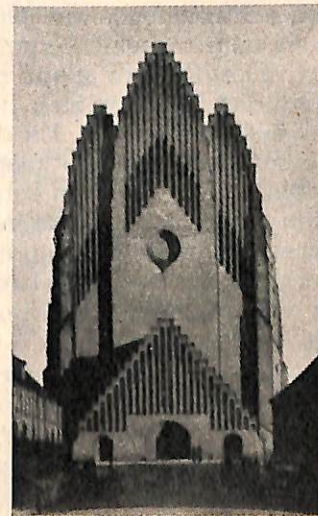
Wat te Mülhausen geschiedde, gebeurde ook later tijdens Bach's verblijf te Leipzig als Cantor der Thomas-Schule. In 1731 nl. schreef hij andermaal een Rathswahl-Kantate, want het Cantorschap bracht mee, dat hij als directeur van het muziekwezen in die stad ook de officiële plechtigheid met de luister zijner muziek zou omgeven. En zo ontstond een Kantate (nr. 29) genaamd « **Wir danken dir Gott** ». Het is nl. een Bach'se gewoonte, om de cantaten te betitelen met de beginwoorden van het koraal.

In dit geval treedt het koraal als middenstuk van het werk op. **Het merkwaardige evenwel is, dat deze cantate een ouverture als openingsstuk heeft dat een formeel orgelconcert is.** Tot dusver, en ook in de nog volgende cantaten, is de rol van het orgel beperkt tot een continuo-partij, tot een zuiver begeleidende functie dus in het stemmenweefsel der compositie. Hier echter treedt het orgel als concorderend muzikaal element omringd door orkestinstrumenten naar voren. Dit orkest bestaat uit: drie trompetten,

pauken, twee hobo's, die de eerste en tweede vioolpartijen verdubbelen, en altviool. Ze secunderen het orgel, stuwen de beweging op, verlenen het geheel kleur, maar blijven in alles ondergeschikt aan het solo-instrument. Nergens krijgen ze — gelijk in de Concerti-grossi het ripieno — een zelfstandige passage. Het orgel behoudt van het begin tot het einde zijn dominerende functie en als zodanig is dit het enig bekende werk van Bach, waarin dit instrument te samen met het orkest — gelijk in Händels orgelconcerten — optreedt.

(Vervolgt)

Marius MONNIKENDAM

Dit is de photo der orgelkerk waarover sprake in het artikel « Het orgel in de schilderkunst » door Marius Monnikendam, nr. 6, bl. 135, 1948. De Deense architect is P. V. Jensen-Klint en zijn zoon Haase bouwde die kerk ter gedachtenis van de dichter en historicus N. P. S. J. Grundtvig. Er werd aan gewerkt van 1921 tot 1940.

Nieuwbouw

Restauratie

Jos. LONCKE, broeder & Zonen

EESEN (W.VI.)

●
**ZIJN ORGELS ZIJN DE
BLIJVENDE RECLAME**

ORGELS

HARMONIUMS

Gerard D'HONDT

ORGELBOUWER

HERSELT (Prov. Antw.)

**Stemmen ::: Herstellen ::: Ombouwen
Electrische ventilatoren**

**Kerk- en Salonorgels volgens electrisch,
pneumatisch en mechanisch stelsel :::**

Fa. Bern. Pels & Zoon - Lier

KERKORGELS

ELECTRISCH — PNEUMATISCH

Speciaal Electrische Sleepladen, het meest volmaakte systeem.

STEMMEN — OMBOUWEN — REPAREREN

Flor Peeters op Tournee in Holland

★
zijn vijf-en-twintig-jarig jubileum als concertorganist
★

Wat mij in het werken van Flor Peeters steeds wéér opvalt, is zijn onvermoeibare werkdrijf. Op welk concert ook — en ik volg hem nu al bijna heel de tijd dat hij als concertorganist optreedt — en op welk orgel ook — ik heb hem horen en zien spelen op tientallen grote orgels in Noord-Nederland — altijd heb ik hem er zich voor zien inspannen, om het even, of het een « groot » concert betrof of een inspelning van een « eenvoudig dorpsorgel ». Neen, niet als het concert eenmaal daar is; dan zit hij rustig en beheerst op de orgelbank. En ook als hij studeert, is hij een toonbeeld van rust en beweegt hij alleen zijn vingers en zijn voeten. Maar er is een andere inspanning, ene die u ontgaat wanneer gij slechts vluchtig « het concert » bijwoont. Het is ten andere een van de geheimen van zijn schoon spel.

Flor Peeters, die zich vanaf zijn eerste studiedagen in de literatuur van het orgel heeft ingeleefd, die zich heel zijn leven heeft ingespannen om te kunnen achterhalen « wat niet in de noten staat », en daar werelden van schoonheid heeft ontdekt, Flor Peeters spant zich in door het instrument dat hij voor zich heeft zo volkomen mogelijk te bedwingen. En daarom stelt hij zich niet tevreden met zo maar eens een handvol toetsen aan te slaan en een paar registers te trekken op een kwartierke vóór het concert. Elk concert eist voor hem op elk orgel een volle dag studie, soms meer. En het is gelijk of hij dit orgel voor de eerste of voor de tiende keer bespeelt.

Toen hij — het was vóór de oorlog — voor het eerst in Amsterdam op het orgel van de Oude Kerk — gebouwd door Vader in 1726 — kwam spelen, vond hij vóór zich een speeltafel, waarvan de klavieren, vooral het bovenste, een grotere diepgang hadden dan waar ook. Bovendien staat dit orgel ongeveer een halve toon hoger dan normaal. Dat heeft hem bijna twee dagen gekost eer hij het voldoende in zijn macht had, eer hij het stugge toestel bemeesteren kon.

Ik herinner me zijn tournee van die hete

zomer 1947, toen de mussen van de daken vielen. Flor Peeters concerteerde in Den Haag, Leiden, Haarlem, Amsterdam, Utrecht. Vijf concerten op vijf orgels, en op alle vijf hetzelfde programma. Hij heeft zich niet ontzien om, ondanks de hitte, vijf volle dagen van negen tot zes, met één uur onderbreking, te studeren op die orgels, die hij reeds bijna twintig jaren kende. De vijf concerten waren even zovele mees-terprestaties.

In de eerste week van October 1948 heeft hij weer een tournee langs de oude orgels van Holland gemaakt: Wassenaar, Gouda, Amsterdam en Haarlem. Het was voor de Benelux. Vier concerten met weer elk hetzelfde programma:

Preludium en Fuga in e	Bach
Alma Redemptoris	Dufay
Ricercar	Willaert
Canzona	De Monte
Fantasia met echowerk	Sweelinck
Toccata en Fuga in E	Bach
Choralvorspiel:	

« Wir glauben all in einem Gott »	Bach
Twee versetten op « Salve Regina »	Cornet
Adagio	Fiocco
Preludium en Fuga in g	v. d. Gheyn
Preludium en Fuga in a	Bach

Weer waren het vier werkdagen met een concert tot slot.

Wassenaar bezit een klein oud orgel, onlangs gerestaureerd, met een schone klank; Gouda een groot orgel met 54 registers op 3 manualen en pedaal, uit 1736 en gebouwd door den Rotterdamsen orgelbouwer Jean Moreau. Een orgel met zeer veel zorg en uitmuntende smaak gebouwd, waar Joachim Hesse meer dan een halve eeuw organist is geweest. De kerk, een oude gotieke kerk, is 127 m. lang en heeft een voortreffelijke acoustiek. Het orgel klinkt er heerlijk.

Is het mooier dan het Haarlemse? Er is in elk geval minder aan ver-romantiseerd. Het klinkt — zeker in het tutti — penetranter, frisser, opener.

Haarlem heeft een milder geluid. Voor een deel hangt dit samen met de acoustiek, die in beide uitmuntend is: de « galm » is vloeiend en nooit of nergens hinderlijk. Amsterdam - Oude Kerk heeft een veel statiger klank, in het tutti zwaarder en scherper. Maar gedrieën vormen deze orgels — en er zijn er nog meer in het Noorden — voorbeelden van waarachtige orgelbouwkunst. En in kunst is eenvormigheid uit den boze. Bovendien dwingt deze verscheidenheid-in-de-schoonheid den speler tot nauwlettende concentratie. En dat vraagt werkkraft en werklust.

Maar het spelen op zulk een instrument gééft lust. Lust om de levende nobele klank uit het dode materiaal te laten groeien en bloeien, om er de melodieuze Oud-Nederlandse Meesters hun beste kans te geven en Dufay tot een helder gekleurde miniatuur met een gouden grond te schilderen, en Sweelinck's Echofantasie als een Rembrandt-ets te graveren in warme tonen van zwart en wit en vloeiende overgangen op het vlak van uw ziel. Op het ene orgel komt deze, op het andere die schakering van kleur en licht beter tot zijn recht door een andere « belichtingsmogelijkheid »; maar wanneer ge deze

stukken op deze drie verschillende en toch ook weer gelijkgeaarde orgels hoort, dan dringt het toch wel dieper tot U door, welk een onvergelijkelijke schoonheid wij in het orgel bezitten, dan dringt ge zelf dieper door in de schoonheid, die de meesterhand ons wijst en aanduidt en laat horen.

Muziek vereist nu eenmaal een instrument en een speler, en naarmate de compositie groter van gehalte is en grootser van structuur, eist de muziek een volmaakter instrument en een speler, die de muziek van binnenuit speelt. Maar dat komt ook de begaafdste organist niet aangewaaid. Dat vraagt, dat eist onverbidde-lijk: arbeid, zwoegen, dag aan dag.

Vijfentwintig jaren lang heeft Flor Peeters zich ingespannen om ons de schoonheid, die met wat noten op het papier wordt geschreven en daar stil vergeten rust, tot een klinkende weldaad te laten worden. Het is hem wèl gelukt. Het is hem alleen gelukt door zijn stage werkdrijf, die gebaseerd is op een onvergankelijk kunstenaarschap.

Amsterdam.

Piet VISSER

Jets voor ons ?

« Wat is het toch, dat geheimzinnige, dat zovelen verliefd doet zijn op alles, wat met het orgel samenhangt? » vroeg ik in den aanvang van mijn opstel over Joachim Hess (Schalmei, 3^e jaargang - blz. 82). Insteede er een antwoord op te krijgen, heb ik deze vraag, en met meer verbazing, voor mijzelf herhaald, toen ik uit Engeland een schrijven ontving met een vriendelijk woord over onze « Schalmei », met de verontschuldiging, dat de briefschrijver vreesde, « that few of our members wills be able to read Dutch » (dat slechts weinige der leden in staat zullen zijn Nederlands te lezen). Bij de brief was o.a. een prospectus gevoegd, van « The Organ Club », welk prospectus mij na lezing de vraag ingaf, die hierboven als titel staat: « Iets voor ons? »

Hier vertaal ik het bijzonderste uit het prospectus:

„De « Organ Club », gesticht in 1926, is een

vereniging van en voor « Organ Enthousiasts », (t.t.z. orgelvereerders), en als zodanig is het lidmaatschap bestemd voor orgelspelers, -bouwers en niet-spelers. De aanduiding van het lidmaatschap is daarom « orgel-vereerder », in zijn breedste betekenis en omsluit de ganse toonladder van belangstelling voor alles wat met het woord « orgel » samenhangt.

De « Organ Club » dankt zijn ontstaan aan de suggestie, indertijd door wijlen F. Bernard Goodman van Birmingham, in de « Musical Opinion » uitgesproken, die zelf een onvermoeibare orgel-liefhebber was, en wiens verlangen het was een vereniging van enthousiasten in het leven te roepen om de onderlinge belangstelling van de leden te ontwikkelen en terzelfdertijd de aandacht te concentreren van de zo verspreide diepe waardering voor de « Koning der Instrumenten ».

De « Organ Club » richt daartoe elke maand

een bijeenkomst in (soms vaker) waarbij een bijzonder en merkwaardig orgel (oud of nieuw) bezocht, of een lezing gehouden wordt. Ook staan de bezoeken aan de werkplaatsen van orgelbouwers op het plan. Op de bijeenkomsten wordt een omschrijvende toelichting van het bezochte orgel gegeven (gewoonlijk door den organist), benevens een korte bespeling en een demonstratie van de afzonderlijke registers, waarvan de leden volgens de bepalingen van het reglement elk de gelegenheid krijgen om het orgel te proberen.

Ht reglement bepaalt o.a., dat de leden elk gedurende drie minuten de gelegenheid hebben om het orgel te bespelen, in de volgorde van de presentielijst der bijeenkomst, waarbij zij vergezeld kunnen worden van een niet-spielend lid dat de speeltafel zien wil.

De bibliotheek der « Organ Club » is ter beschikking van de leden als een handbibliotheek en omvat een groot aantal werken, die op het orgel betrekking hebben.”

't'ot zover het prospectus.

De vriendelijke secretaris van de « Organ Club » sloot de programma's voor Juli en Augustus bij, en daaruit zien we:

dat de leden een bezoek brachten aan de orgels van de East Ham Central Mission, de parochiekerk in Barking, St-Mary-Magdalene, Holloway Road, St-Augustine-Highbury, New Park;

dat Dr G. Thalben Ball op het kleine 2-man-orgel in St-Andries te Ipswich de inspeling deed;

dat niemand minder dan de grote Engelse orgelbouwer Henry Willis op 8 September in Chiswick (West-Londen) een voordracht hield over Mixturen en Vulstemmen; en

dat al deze bijeenkomsten gevolgd werden door een tea.

Om deze laatste bepaling te kunnen waardeeren, behoeft men geen Engelsman te zijn. En de overige? Ik herhaal mijn vraag van het opschrift: **O o k i e t s v o o r o n s ?**

Voor korten tijd verscheen het « Handbook » van de « Organ Club », waarin een reeks belangrijke opstellen bijeengebracht zijn: Een overzicht van de groei van de orgelklank in de verschillende registers van de laatste eeuw, door George Dixon; over Electronische orgels; door H. Lowery, een overzicht van de vroegere en de bestaande muziektijdschriften die zich met het orgel bezighielden en -houden; over de plaatsing van het orgel in een kerk (met tekeningen), door F. Webb; de in 1940 gebouwde speeltafels van de Cathedraal te Liverpool; orgelkasten, door B.B. Edmonds; blaasbalgen en windmachines, door F. Webb.

Een schat van foto's verlucht de verschillende artikelen. Aan het slot een lijst van de biblio-

theek, van de bijzonderste orgels die sinds 1926 werden bezocht (het waren er 375 in het geheel), de recitals en de lezingen voor de leden gegeven en de orgelbouwers aan wier werkplaatsen een bezoek werd gebracht.

Weer herhaal ik mijn vraag: **IETS VOOR ONS?**

P. V.

BOEKBESPREKING

HET GEESTELIJK VOLKSLIED IN NEDERLAND

Over het geestelijk volkslied van Nederland, over het volkslied in het algemeen, is veel geschreven. Het was ook nodig, dat er over geschreven werd. Er verscheen zelfs een buitengewoon pessimistisch boek over dat heette « Die Untergang des Niederländischen Volksliedes ». Hoeveel verkeerde conclusies ook in dit boek werden getrokken, de schrijver heeft toch op enkele wonden plekken de vinger weten te leggen en ook aan zijn optreden is het gebleken, dat « het volkslied » niet met propaganda weer levend gemaakt kan worden. Juist omdat het volkslied buiten alle systematiek valt, is een intellectuele benadering overbodig, ja schadelijk. Of dacht U, dat het te danken was aan de propaganda, dat ik rond de jaren 1910 van Brabantse aardappelrooisters, analfabeten nog wel, van 15 à 16 jaar, op zeer zuivere wijze dat aandoenlijke lied van De Drie Ruitertjes heb horen zingen. En de Kerstliedjes waren ook niet bepaald uit Bundel A of B geleerd, maar nog van Grootmoeder en Moeder bij de haard.

Neen, het volkslied is niet dood; het heeft alleen bodem nodig om te groeien. Waar die bodem ontbreekt, sterft het.

Het volkslied — óók het geestelijke — leeft en groeit slechts in rust en bezinning. Een bezinning, die geen geleerdheid van node heeft, maar onbekommerdheid, die iets anders is dan onverschilligheid, en die wortelt in een sterk — desnoods primitief — godsvertrouwen.

Laten wij éérst trachten dit — via onze catechismus bv. — machtig te worden. Ondertussen kunnen wij dan — bij gebrek aan Grootmoeders — tekst en melodie leren uit Bundel A of Bundel B, of beter nog: neemt U dat kleine, overvolle bundeltje met 187 liederen, dat Pater Bruning weer eens heeft bijeengebracht. (Hij vertelt heel trouw, hoe hij er aan gekomen is). Hij vond — en hij had gelijk! — zelfs nieuwe.

De Toorts heeft er een keurige uitgave van gemaakt. Handig, om in de zak mee te dragen en sierlijk.

Neen, het volkslied, het geestelijke volkslied in Nederland is **niet** dood.

P.V.

DE ONTLUISTERING VAN EEN SCHNITGER - ORGEL IN DE MARTINI-KERK TE SNEEK

De ontluistering van dit orgel is een sprekend voorbeeld van vandalisme door onkundige elementen uit de vorige eeuw, waarvan helaas talrijke orgels het slachtoffer werden. « Sneek » heeft wel een zeer zware tol aan de grove onkunde moeten betalen!

Het tegenwoordige orgel, dat deze kerk versiert, is in de jaren 1710 en 1711, door den beroemden Orgelmaker **Arp Schnitger**, van Hamburg, gemaakt. Hetzelve is geplaatst voor het groote of Oosterkoor, en rust benevens de zolder op vier zware houten kolommen, die op goede steenen fudamenten staan.

De dispositie van het orgel is als volgt:

Hetzelve heeft drie handklavieren, een vrij Pedaal en 36 stemmen :

Manuaal :	Rug Positief :
Prestant 8'	Gedakt 8'
Holpijp 8'	Prestant 4'
Octaaf 4'	Quintadien 8'
Spitsfluit 4'	Octaaf 2'
Octaaf 2'	Sexquialter 2 st.
Gemshoorn 2'	Koppeloctaaf 4'
Mixtuur 4, 5 en 6 sterk	Quint 1 ½'
Nasart quint 3'	Dulciaan 8'
Sexquialter 2 st.	
Tertiaan 2 st.	Pedaal :
Trompet 8'	Prestant 16'
Vox Humana 8'	Octaaf 8'
	Octaaf 4'
Borstwerk :	Nachthoorn 2'
Fluit douce 8'	Quint 3'
Fluit 4'	Bazuin 16'
Prestant 2'	Trompet 8'
Waldfluit 2'	Claron 8'
Mixtuur 3 en 4 st.	
Gedekt quint 3'	
Sifflet 1'	
Kromhoorn 8'	

Stomme registers :
4 afsluitingen, 2 trekkoppelingen waarmede de klavieren 2 aan 2, en ook alle 3 te zamen kunnen gekoppeld worden, 2 tremulanten, 1 calcanten klok en 1 ventiel.

Bij dit werk zijn zes blaasbalgen. De klavieren (waarvan de beneden toetsen met wit been belegd, en de verhevene zwart zijn), gaan van groot C tot drie gestreept c, en het Pedaal van groot C tot een gestreept d; voorts is dit orgel met pronkpijpen, snijwerk en verdere ornamenten versierd.

Toen hetzelve voltooid was, is het door Petrus Havinga en Johan Etzen, beide destijds beroemde Organisten te Groningen, geëxamineerd en met lof geaprobeerde.

Onderstaande gegevens worden vermeld in :
Verzameling van Disopsities der verschillende

orgels in Nederland, door M. H. van 't Kruis, R'dam, z.j. (1885):

Het Orgel in de St-Martinikerk te Sneek heeft 36 sprekende stemmen, drie klavieren, vrij pedaal en is in 1710 door Arp Schnitger uit Groningen, geleverd, terwijl het in 1832 verbeterd is.

Hoofdmanuaal :	Bovenmanuaal :	Rugwerk :
Prestant 8'	(is Borstwerk)	Prestant 8'
Bourdon 16'	Prestant (disc.) 8'	Gedakt 8'
Holpijp 8'	Fluit dolce 4'	Quintadeen 8'
Octaaf 4'	Fluit 4'	Koppeloctaaf 4'
Spitsfluit 4'	Ged. Quint 3'	Octaaf 2'
Nazard 3'	Prestant 2'	Quint 1 ½'
Superoctaaf 2'	Woudfluit 2'	Sexquialter 2 st.
Gemshoorn 2'	Sifflet 1'	Dulciaan 8'
Mixtuur 4-6 st.	Kromhoorn 8'	
Sexquialter 2 st.		
Trompet 8'		
Vox Humana 8'		

Pedaal :	Stomme registers :
Prestant 16'	Afsluitingen
Octaaf 8'	Ventielen
Octaaf 4'	Tremulanten
Quint 3'	Calcantenschel
Nachthoorn 2'	Koppelingen
Bazuin 16'	
Trompet 8'	
Clairon 4'	

Organist de Heer J. Velds.

Tot zoover van 't Kruis. Hierin komen enkele drukfouten voor. Fluit dolce 4' op Borstwerk moet zijn 8'. Prestant 8' op Rugwerk moet zijn 4'.

Vergelijking met de origineele dispositie doet U zien welke veranderingen in 1832 hebben plaats gevonden.

Tertiaan (Hoofdman.) moest plaats maken voor Bourdon. Mixtuur (Borstwerk maakte plaats voor Prestant 8' disc.

In maandblad HET ORGEL (1897) blz. 16 schreef J. Godefroy, organist der Groote Kerk te Steenwijk het volgende (waarmee hij zichzelf een brevet van onbekwaamheid heeft uitgereikt, hoewel men in aanmerking moet nemen de opvattingen en de smaak van dien tijd):

Een zeer belangrijke herstelling zal het orgel in de Groote Kerk te Sneek ondergaan, waarmede ik HH. Kerkvoogden en collega Gaillard ten zeerste kan gelukwenschen. want het orgel was in een woord slecht. Mogelijk behoorde het wel tot de « oude en eerbiedwaardige instrumenten » waarvoor in dit blad al eens een lans gebroken is, maar dit neemt niet weg dat het besluit van de Kerkvoogdij toejuicing verdient. De herstelling zal geschieden door den Heer Van Dam te

Leeuwarden en waarschijnlijk eerst tegen Kerstmis gereed komen. De reparatiekosten zullen plm. f. 3500,00 bedragen, zeker een flink bedrag dat disponibel is gesteld, waarvoor dan ook heel wat gebeuren zal, nl. Rugpositief en Borstwerk vervallen. Hoofdmanuaal: nieuwe registers aanbrengen, zooals Violon 8' en Cornet. Achter de kast voor dat manuaal zal een tweede kast worden aangebracht met nieuwe registers en zwelwerk (11 registers). Het orgel krijgt dus 2 klavieren (thans zijn er drie) die zullen worden uitgebreid tot f^{'''}. In het pedaal ook nieuwe registers. Verder nieuwe windladen en reservoir. Door het wegnemen van het rugpositief (de frontpijpen blijven echter zitten) komt er veel meer ruimte op het orgel, wat bij de door den Heer Gaillard geregeld te geven concerten goed te stude komt, want nu is er zelfs geen ruimte dat er 2 personen elkander kunnen passeeren, een violist kan bijna niet eens strijken. Zooals het orgel er nu uitzag was het eenvoudig schande, om concert te geven haast niet meer te gebruiken.

Maandblad HET ORGEL Februari 1925 vermeldde:

Aan de N.V. Orgelfabriek P. van Dam te Leeuwarden is opgedragen de restauratie en een belangrijke uitbreiding van het orgel der Groote Kerk te Sneek. Er wordt een geheel nieuwe pedaalade aangebracht van het pneumatische systeem waarop de volgende registers: Prestant 16', Prestant 8', Gedakt 8', Bazuin 16', Trompet 4', Subbas 16', Cello 8', Octaaf 4', Trombone 8'.

Hier volgt de tegenwoordige dispositie van het Sneeker orgel:

Koppeling: Pedaal - I; I - II; Zweltrede bovenmanuaal. Tremulant over het gehele orgel (sinds 1943-44).

In 1943-44 heeft de Echo-trompet van het bovenklavier plaats moeten maken voor een Clarinet. Deze laatste stond te voren in het Van Gruizen-orgel der Geref. Kerk te Ylst. De Echo-Trompet is naar Ylst verhuisd.

Ondermanuaal :	Bovenmanuaal :	Pedaal :
Prestant 8'	Roerfluit 8'	Prestant 16'
Bourdon 16'	Quintadeen 8'	Subbas 16'
Holpijp 8'	Salicionaal 8'	Prestant 8'
Violon 8'	Viola di Gamba 8'	Gedekt 8'
Octaaf 4'	Vox Celeste 8'	Octaaf 4'
Fluit 4'	Fluit travers 4'	Bazuin 16'
Prestant quint 2 2/3'	Salicet 4'	Trombone 8'
Octaaf 2'	Nasart 2 2/3'	Trompet 4'
Mixtuur 3-4 st.	Woudfluit 2'	Cello 8'
Cornet 3 st.	Carillon 2 st	
Trompet 8'	Clarinet 8'	

Hier volgen nog enkele bijzonderheden:

Uit het Raadsresolutieboek der stad Sneek blijkt dat reeds in 1692 onderhandelingen gaande waren die pas in 1708 hun beslag kregen. Op 18 Juli 1709 had een conferentie plaats met het stadsbestuur en Schnitger en Radeker (zijn zaakwaarnemer in Nederland?) te Groningen. Van uit Berlijn deed Schnitger den 14 Juni 1710 opgaaf voor het borstwerk, dit zou vermoedelijk eerst niet aangebracht worden, en is schijnbaar later in het bestek opgenomen.

Schnitger schijnt dus aanvankelijk op een twee-klaviers werk hebben gerekend en heeft al of niet op verzoek van het stadsbestuur een derde klavier (waarvoor hij afzonderlijk prijsopgaaf gaf) later bijgebouwd, dwz. even voor of tijdens het bouwen van het orgel.

28 April 1711 was het orgel gereed en kreeg Johannes Radeker voor 3 jaar opdracht het orgel te onderhouden. Waarom Schnitger zelf de zorg niet toevertrouwd werd? Wel die werkte in Berlijn en Duitschland nog steeds aan grote orgels.

In 1711 werd Schnitger aangeschreven in verband met eenige defecten.

In Knock Dispositien boek (1788) komt de dispositie voor zoals Schnitger het werk maakte, behalve dat de Mixtuur van het Rugpositief dan « Scharp » genoemd wordt.

C. BOEIJENGA

(1) Het bovenstaande putte ik uit : Geschiedkundige Kronijk en Beschrijving van de Stad Sneek, door Eelco Napjes. 2e druk. Te Sneek bij F. W. van Breest Smalenburg. 1826. Blz. 113 e.v.v.

Mixturen

★ **Albert De Klerk** geeft een orgelbespeling (18 Jan. te 21,15 u.) in de St-Jozefskerk te Haarlem, gewijd aan werken van Max Reger : Ave Maria, Kyrie eleison, Gloria, Benedictus en de Toccata in a moll.

Door dezelfde Orgelvirtuoos wordt een concert gegeven vanuit de Willibrorduskerk binnen de Veste (waarover « De Schalmei » schreef in Julinummer 1946) met op het programma de zes Orgelsonates van J. S. Bach, onderverdeeld op de volgende data : 1 Febr., 18 Febr., 8 Maart, 1 April, 15 April, 3 Mei. De uitzendtijden variëeren vanaf 19,00 tot 22,00 u.

★ **Nico Zeyen** houdt een orgelbespeling in de St. Jozefskerk te Heerlen. Hij zal uitvoeren: Preludium en Fuga in D, J. S. Bach; Aria in e, Aria in A, Giga in A, J. B. Lœillet; Finale in Bes, C. Franck; Variatie op « Heer Jesus heeft een hofken », Flor Peeters; Finale uit de Symphonie I, A. Guilmant.

★ **Antoine Verwee**, laureaat van het Lemmensinstituut, werd in het stadhuis van Oudenaarde gehuldigd (op Driekoningendag) om deze onlangs bekomen titel. In de namiddag hield hij een orgelbespeling waarvan het programma ons niet overgemaakt werd.

★ **Willy van Innis** speelt op 19 Januari op het orgel van het N.I.R. van 17,40 tot 18,30 u. de volgende werken: Fantasia en Fuga in g, J. S. Bach; Giga-fuga in G, J. S. Bach; Preludium en Fuga op de naam B.A.C.H., Fr. Liszt; Sonata Eroica, Jos Jongen.

★ **Prof. Peeters** bespeelde het nieuwe orgel in de St. Jan-Berchmanskerk te Mechelen met: Toccata en Fuga in E gr., J. S. Bach; Koraalvoorspel « Waakt roept ons de stem », idem; Gavotte, Raick; Derde Koraal, Ces. Franck ; Koraalvoorspel « Een Roos is ontloken », Brahms; « Herders Hij is geboren », Flor Peeters en « Vlaamse Rapsodie », idem. Dit orgel werd gebouwd door **Ger. D'Hondt**.

★ **Antwerpse Kunstgemeenschap**, Derde Orgelconcert verzorgd door **V. Hens** en **Adr. Bank** met een keuze uit Widor, Karg-Elert, Vierne, J. Bijster, L. Huybrechts en Flor Peeters.

★ **Magdalenakerk te Geneve**, inhuldiging van nieuw orgel door **Mme. Germ. Reguin-Duperrex**. Werken van Bach, Daquin, Franck.

★ **Transvaal**: inwijding van nuwe kerkorrel vervaardig deur die firma **Bern. Pels en Seun**, Alkmaar, bestaan uit 13 afzonderlike stemme. Concert deur **Mnr. M. C. Roode**, orrelis van Ir...e kerk, Johannesburg. Program: Nocturne-Slater, Ds P. van der Walt; Voorspel in C Kruis mineur, Vodorinski; Andante Cantabile, Tschaiakowsky; Fantasie en Englekoor, Guilmant; Minuet, Mozart ; Serenade, Pierre; Bepeinsing, Massinet; Gotiese Suite, Boelmann.

★ **De Fa. Pels en Zoon** bouwden eveneens een nieuw orgel in de kerk van Beke (Waarschot) (14 spelen). Het werd ingespeeld door **G. Verschraegen** met volgend programma: Toccata en Fuga in re kl., J. S. Bach; Pastorale, Zipoli; Koraalvoorspel « Von Himmel hoch da

komm ich Herr », Pachelbel; Concerto Nr 5 in fa kl., Händel; Fuga in la kl., Cernohorsky; 3e Koraal, Ces. Franck; Berceuse, Vierne; 1e deel uit de 5e Symphonie, Widor.

Pijpenbundels te Beke.

★ **St. Remy à Montigny-sur-Sambre**: César Nélis en Marie De Coninck werden beiden veroordeeld tot veertien dagen gevang en 500 fr. boete om het stelen van een reeks orgelpijpen uit de kerk. Eindelijk begint men het orgel naar waarde te schatten. Als het echter op die manier voortgaat ?!

★ **Chatelet, St. Pieter en Pauwelkerk**. Orgelrecital gegeven door **M. Guillaume**: Preludium in mi bé, Passacaglia, J. S. Bach; Pièce Héroïque, C. Franck; Variations sur un thème de Jannequin, en « Le Jardin suspendu », J. Alain; Allegro uit de 2e Symphonie van L. Vierne.

★ **De Fa Delmotte** bouwde een nieuw orgel in de diocesane orgelschool te Doornik, **Mr R. Tellier**, **Ch. Hens**, **Mme Hens-Pollard** en **Pierre Froidebise** hebben het gevisiteerd en speelden een lange improvisatie voor de leerlingen.

★ **Dezelfde Firma** restaureerde het orgel te Fouleng. Van beide orgels bereikte ons geen dispositie.

★ **Hartelijke felicitaties** aan dhr. en Mw. Verschraegen bij de komst van de kleine **Dirk!** Wij wensen het broertje een « scone ende blyde leven ».

★ **De Fa Verschuere**n bouwde een nieuw orgel in de St. Lambertuskerk te Someren-Eind. Ter gelegenheid der inhuldiging voerde **Dhr. L. Beks** de volgende werken uit: Aria, Lœillet; Fantasia, L. Lecocq; In dir ist Freude, J. S. Bach; Allegro, Karg-Elert; Toccata, M. Monnikendam. Het orgel bevat 8 registers.

Dezelfde Fa, bouwde een nieuw orgel in de St. Remigiuskerk te Leuth bij Nijmegen. 13 registers, verdeeld over twee klavieren. Mechanisch, sleepladen.

★ **Hub. Houet**, organist aan de Catharinakerk te Eindhoven, gaf een orgelbespeling op het nieuw orgel in de Parochiekerk te O. L. Vr. te Molenberg-Heerlen: Fantasia in g, J. S. Bach; Toccata en Fuga in d, idem; Variaties over « Mein junges Leben hat ein End », J. P. Sweelinck; Trompet Tune, Purcell; Pastorella, J. G. Walther; Noel, Daquin; Pastorale, Franck; Drie Koralen over oude kerstliederen, Flor Peeters; Toccata, H. Andriessen. Het orgel werd geleverd door de Gebrs. Vermeulen, Alkmaar.

★ Nico Zeyen bespeelde het orgel door dezelfde firma gebouwd in de St. Salviuskerk te Limbricht: In Dulci Jubilo, J. S. Bach; Concerto in a, idem; Noel in D, Daquin; Fantasia in A, Telemann; Twee Kerstkoralen van Flor Peeters; Fantasia over bekende Kerstliederen. B.

★ Klaas Boersma: hartelijke felicitaties ter gelegenheid van uw huwelijk. Mede wensen wij U en Mevrouw een goede tijd in uw nieuwe omgeving en werkkring te Velp.

★ Een orgel voor zeventiende eeuwse muziek: De orgelbouwers Pels & Zoon hebben opdracht gekregen van Prof. A. D. Fokker een orgel te bouwen met de verfijnde stemming van Christ. Huygens.

Er zullen 31 tonen en toetsen zijn per octaaf. Het zal geplaatst worden in Teylers museum en tegen 1 Maart 1950 klaar zijn.

★ Schalmeyers! werft nieuwe abonnees aan! Verspreidt Uw tijdschrift!

★ Op 18 Sept. vond te Amsterdam de plechtige opening plaats van de Kerkmuziek cursus vanwege de Nederl. Organ. Vereniging. Deze cursus stelt de organisten die reeds in functie zijn, en studerende, die tenminste het getuigingschrift hebben (N.O.V.) behaald of behalen kunnen, in staat zich te bekwalen op gebied van liturgie, kerkmuziekgeschiedenis en hymnologie, de praktijk van het kerkl. orgelspel en het cantoraat. Het openingswoord werd uitgesproken door de voorzitter Simon C. Jansen. Verder voerden het woord Prof. Dr. van der Leeuw, George Stam en Willem Mudde in hoedanigheid van docenten. Het Utrechts Motetgezelschap zong op schone wijze het motet «Singet dem Herrn ein neues Lied» van H. Michielsen, en, «Jesus und Nicodemus» van Ernst Pepping onder de leiding van W. Mudde. Dhr Cor Kee speelde een der orgelkoralen van J. S. Bach: «Allein Gott in der Höh sei Ehr.

Docenten en bestuur met Kerkmuziekcommissie der N.O.V.

Het mooie glasraam, waarvan een afbeelding op het omslag van dit nummer verschijnt, werd geschilderd door de veelbelovende jonge kunstenaar Michel Anneessens.

★ Dr. Anton vander Horst voltooide een trio-sonate voor orgel. Zijn «Partita over Psalm 8 voor orgel» verschijnt bij Ars Nova te Goes.

(Corr. Friesland.)

★ District Friesland, N.O.W. Najaarsvergadering 20-10-48 Leeuwarden. Spreker: Dr. Vente. Zeer interessante geïmproviseerde causerie over «Vaktermen der Orgelbouw i.d. 15e en 16e eeuw.»

Volgende vergadering werd gehouden op 20-11-48 te Joure. Uitstekend Orgelrecital door voorzitter Willem Zonderland met Andriessen-programma (1e en 3e Koraal, Toccata en Sinfonia).

★ Dezer dagen is te Wurttemberg in de leeftijd van bijna 80 jaar overleden dr. Oscar Walcker, een zeer bekend orgelbouwer, die de bouw leidde van niet minder dan 2000 orgels, waaronder verschillende instrumenten van meer dan 100 stemmen. Zijn orgels vonden hun weg naar alle streken der aarde. Ook in Nederland bouwde dr. Walcker er enkele. Het meest bekende is dat in de Geref. Nieuwe Zuiderkerk te Rotterdam, een instrument met 75 stemmen, het enige in ons land met een echo-(fern)werk. Jarenlang is dr. Walcker burgemeester van Ludwigsburg geweest. Als principieel tegenstander van de autoritaire staatsvorm, heeft hij die functie met het aan de macht komen der nazi's moeten opgeven.

★ Gent, St. Amandusgesticht. Dhr. Omer Van Puyvelde bespeelde het nieuw orgel, gebouwd door de Fa Pels en Zoon, ter gelegenheid der inhuldiging. Werken van Bach, Händel, Franck, Peeters en Van Puyvelde.

★ Het orgel van Bruckner in de Stiftskerk te Sankt Florian (Oostenrijk) wordt gerestaureerd en in de oude opbouw teruggebracht. Het werd in 1770 gebouwd door Fr. X. Krismann en was een zeer uitzonderlijk en schoon instrument, waarvan de prachtige kast wondergoed aansloot bij de barocke kerk. In zijn dispositie was dit orgel een vervolmaking van het Italiaanse type. Het had één nadeel: het speelde ontzettend zwaar, en men vertelde, dat niemand dan Anton Bruckner, die erop gewend was, er langer dan vijf minuten achtereen op spelen kon. In 1875 werd het door Mauracher gerestaureerd; in 1931 werd het omgebouwd in de romantieke trant. Tijdens de bezetting door de Duitsers en de oorlog was het Stift in gebruik bij de Reichsrundfunk, die het alweer wilde laten veranderen. Daar kwam niets van, en nu heeft de Oostenrijkse regering naar het plan van Jozef Martin besloten aan het Krismann-orgel een nieuw gedeelte te voegen, zodat er alle werken op gespeeld kunnen worden. Inmiddels zijn de Paters Augustijnen weer in het Stift terug, zodat het werk nu ongestoord voortgang kan vinden, en Bruckner's orgel weer in vernieuwde luster gehoord kan worden.

pv.

VOOR ARTISTIEK EN DEGELIJK WERK
Fa. L. VERSCHUEREN C. V.
ORGELBOUWERS

Ateliers te

TONGEREN L.
opger. 1937

HEYTHUYSEN Ned. L.
opger. 1891

F I R M A

DELMOTTE

DOORNIK

ORGELS

van vader op zoon sedert 1812

BOUWERS VAN HET MONUMENTAAL ORGEL VAN HET N. I. R. TE BRUSSEL

PIANO'S en HARMONIUMS

Nieuw en in occasie aan zeer voordelige prijzen

★

Voor orgel en algemeen musicale werken uit alle
perioden en landen: wendt U tot het oudgekende

Huis A. Magerman

GODSHUISHAMMEKE 55

G E N T

firma

JACQ. STINKENS

Orgelpijpenmakers

ZEIST

LABIAALPIJPEN

TONGWERKEN

ORGELBOUW

Nieuwbouw

volgens systeem

★

Restauratie

en

Reparatie

van alle aard en omvang

★

Harmoniums

★

Paul Anneessens

MEENEN

Vertegenwoordigt, zelfstandig, de vierde generatie in de Orgelbouwbeweging !

DE SCHALMEI

TWEEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VOOR ORGELBEWEGING

REDACTIE EN BEHEER :

Berten DE KEYZER
Tweebruggenstraat, 37, Gent.
Postcheckrekening: 4602.76
TEL.: 317.37

Abonnementsvoorwaarden:

België: 100,— fr.
Nederland: fl. 7,50
Edition Heuwekemeyer
Amsterdam
Steunabonnement: 300.— fr.

uyt hou
ende trou

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER: BERTEN DE KEYZER

ALLEENVERTEGENWOORDIGER VOOR NEDERLAND: EDITION HEUWEKEMEIJER
Tel. 530.86 Bredeweg, 21, AMSTERDAM-OOST Postgiro 335644

“De Schalmei” wenst de Lezers,
Lezeressen en hun geëerde Familie

een

Zalig en Gelukkig Nieuwjaar !

De lezers en lezeressen van « De Schalmei » zullen het ons niet ten kwade duiden, wanneer wij deze weg gebruiken om hun wensen voor dit nieuwe jaar te beantwoorden. Wij danken allen uit ganser harte voor de vele, en soms werkelijk ontroerende blijken van sympathie die op het Redactie bureau van dit tijdschrift aankwamen en nog aankomen. Vooral de heerlijke bloemen, en de « Orgel improvisatie » aan « De Schalmei » opgedragen, hebben ons ten zeerste verheugd. Alles wijst er op dat de lezers zeer gehecht zijn aan hun tijdschrift en verlangend uitzien naar de vierde jaargang. Zij kunnen er op rekenen dat wij ons uiterste best zullen doen om « De Schalmei » nog beter en degelijker te maken. Tot dit doel zullen wij een nuttig gebruik maken van de gezonde critiek die uit verschillende hoeken gestuurd werd.

Wij doen beroep op al de abonneuten dat zij met ons zouden werken, om dit jaar een grote schare

nieuwe leden aan te werven. De personen die ons een lijstje van tien nieuwe abonneuten sturen, zullen hun keuze mogen doen tussen een reeks mooie orgelwerken of boeken van diverse onderwerpen, waaronder exemplaren van grote waarde. Vult dus uw bibliotheek aan met mooie exemplaren op de meest goedkope wijze !

Wij zijn ook nu klaar gekomen met de sierlijke KASTEN. Wij raden de lezer die dergelijke kasten wenst te bezitten aan, zo spoedig mogelijk zijn aanvraag te doen, gezien het groot getal. Wil goed noteren dat zij niet besteld worden per jaargang, doch per twee jaargangen. Er zijn dus te verkrijgen: Kast 1946 + 1947; Kast 1948 + 1949. Zij zijn zeer smaakvol uitgevoerd en onmisbaar voor de bibliotheek. Prijs per kast : 25 fr.

De Redactie.

Figuren uit Vlaanderens Orgelhistorie

DE GESLACHTEN BUUS EN VAN DER KEERE

Onlangs verscheen van de hand van Paul Francois te Brugge een tweetal belangwekkende artikelen over Brugse Orgelmakers in de « Biekorf » (1). Daarin is een schat van gegevens verwerkt, na de publicatie van Dr J. A. Stellfeld over de Antwerpse Clavecimbel- en Orgelmakers in de 16^e en 17^e eeuwen (2), wel de belangrijkste oriënterende publicatie over de locale « orgelgeschiedenis » van de Zuidelijke Nederlanden. De lezers, die de opstellen van de heer Francois kennen, zullen in dit portret van de geslachten Buus en Van der Keere vele reeds bekende trekken ontdekken, die weer te vinden zijn in Francois' werk. Beperkte de Biekorf-studie zich voornamelijk tot Brugge zelf, deze schets zal trachten deze families in het bredere raam te plaatsen van de figuren uit Vlaanderens Orgelhistorie.

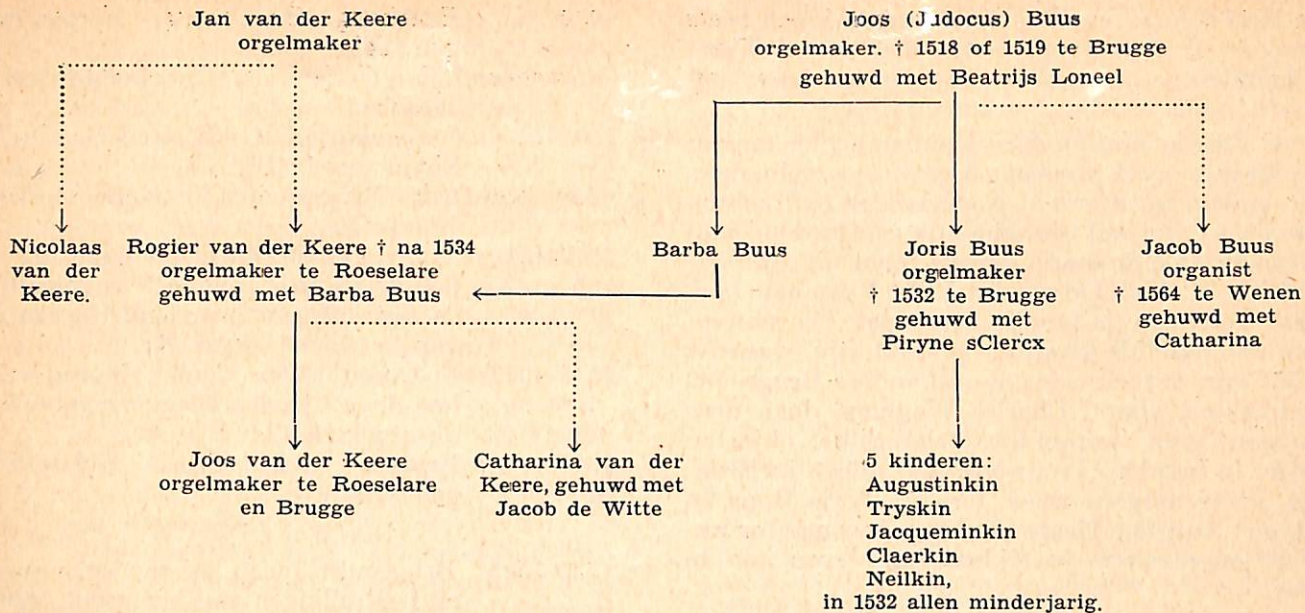
1. HET GESLACHT BUUS

Ik wil graag vooropstellen, dat mijn kennis van het geslacht Buus zeer lacuneus is. Waar dit euvel echter geldt voor practisch alle figuren uit de vroege orgelgeschiedenis der Nederlanden, is dat op zichzelf niet verwonderlijk. Maar als men bedenkt, dat de familie Buus van buitengewone betekenis geacht moet worden voor de ontwikkeling van de orgelbouw zowel als van het orgelspel — immers ook de grote componist Jacob Buus moet een lid zijn van dit voortreffelijk geslacht — dan ben ik met des te meer schroom begonnen aan de samenstelling van het portret dezer meesters. Was van de familie Brebos bv. een relatief rijk materiaal aanwezig wat de technische zijde van de orgelbouw betreft, het technisch kunnen der Buus-familie ontsnapt groten-deels aan onze onmiddellijke waarnemingen.

Slechts op grond van enkele technische gegevens is het mogelijk gevolgtrekkingen te maken. Daarentegen zijn er tal van andere gegevens, die toch wel degelijk de conclusie rechtvaardigen, dat de Buussen grote kunstenaars waren.

De schrijfwijze van de naam wisselt telkens tussen: de Bus, Bus, du Bus, Buus en de Buus. De oudere generaties worden altijd Bus genoemd terwijl Jacob, de componist en organist, vrijwel steeds Buus heet. De schrijfwijzen Bust en Budt komen eveneens voor, maar moeten op een vergissing berusten. Gemakshalve houden we ons aan de naam Buus, omdat deze door de bekendste vertegenwoordiger der familie werd gebezigd. En dan moet ik onmiddellijk bekenen, dat ik geen afdoend bewijs heb, dat Jacob Buus inderdaad verwant was aan de orgelmakers Joos en Joris Bus (Buus). Ik geef toe, dat ik voor de verleiding om een enigszins « kloppende » genealogie samen te stellen, bezweken ben. Ik geef ze hier met veel voorbehoud (de gestippelde lijnen geven een onzekere afstamming aan).

Het onderzoek werd nog bijzonder bemoeilijkt, omdat de naam (de) Bus en Buus in West-Vlaanderen en ook in Brugge veelvuldig voorkomt. Voorts vermeldt Vanderstraeten het bestaan van een orgelmaker Jan de Bus, die in de St-Walburgakerk te Oudenaarde werkte (3). Daar dit de enige maal is, dat ik deze naam ben tegengekomen en er nergens meer een spoor te vinden is van een Jan Bus, neem ik aan dat óf Vanderstraeten een fout maakte, óf de bron een onjuiste vermelding geeft voor Joos Buus. Verder worden in de bronnen, vooral na 1515, de namen Joos en Joris vaak verward; ik stel echter alle werken van voor 1519 op naam van Joos Buus.

Tijdens het leven van Joos Buus was de familie materieel voorspoedig. Als Joos in 1518 of 1519 overlijdt, moeten zijn « aedinghers » (erfgenamen) een voor die tijd groot bedrag, 7 £ groten Vlaams aan successierechten betalen (4); voorts was Joos bezitter van onroerend goed; zo bezat hij een huis in de Frerenstraat te Brugge. Bovendien werden Joos en zijn vrouw Beatrijs in 1499 leden van de broederschap van O. L. Vr. ten Drooghen Boome in de Minderbroederkerk; Joos nam daarbij de verplichting op zich het orgel van dit klooster kosteloos te onderhouden, een verplichting, die een arm orgelmaker toch bezwaarlijk op zich kon nemen (5). Deze welstand is geen wonder: in Brugge met zijn zeer vele kerken, kloosters en kapellen, met zijn tientallen van orgels, in West-Vlaanderen met zijn talrijke grote en kleine steden was Joos Buus van omstreeks 1480 tot 1518 de orgelmaker bij uitnemendheid; we vinden hem overal terug. Joos had geen gebrek aan werk. Vermoedelijk had hij zeer kundige assistentie van zijn schoonzoon Rogier van der Keere en zijn zoon Joris Buus; tot zijn leerlingen behoren stellig ook Jan de Clerck en Charles Waghers.

Joris volgde zijn vader als orgelmaker op; zijn clientèle was minder groot, omdat een deel ervan terecht kwam bij zijn zwager Van der Keere; ook Charles Waghers nam een deel van Joos, clientèle over. Toch had Joris zeer veel werk. Maar de vroege dood van Joris in 1532 moet een ramp geweest zijn; bij mijn weten is geen der 5 toen nog minderjarige kinderen in de orgelmakerij terecht gekomen; de clientèle ging voor de familie verloren, de bezittingen van Jo-

ris werden verkocht. Sic transit...

Het is niet met zekerheid vast te stellen van wie Joos een leerling was. In Brugge leefden voor 1480 verschillende orgelmakers, o.a. Mark Spronkholf, waarvan Joos veel geleerd kan hebben. Maar het is ook zeer wel mogelijk dat Joos leerling was van Victor Langhedul, Jacob van den Eeckhoute of zelfs van Adriaen Pietersz uit Delft. De gegevens zijn zo schaars, dat dit voorlopig wel een veronderstelling zal blijven. Vast staat echter, dat Joos een van de meest vooruitstrevende orgelmakers van zijn tijd geweest moet zijn. Ik grond dit op de volgende aanwijzingen.

1. In 1512 repareert hij het orgel van de St-Walburgakerk te Veurne (6); hij vergroot dit instrument met een rugpositief (dat is op zich zelf nog niets bijzonders, want het rugpositief kwam toen reeds ongeveer 70 jaar voor), maar bovendien is er nog een « operatio unius novi ludi pedum », zoals het in de fabrieksrekeningen heet, m.a.w. hij bouwt een zelfstandig pedaalregister. En dat is iets buitengewoons, dat we tot nu toe alleen maar terugvinden bij Jacob van den Eeckhoute en bij Daniel van der Distelen. Immers tot diep in de 16^e eeuw bouwen de Westvlaamse meesters alleen maar aangehangen pedalen.

2. Zijn zoon Joris bouwt in 1521 een klein orgel in de St-Denyskerk te Veurne (7); hoewel het slechts een zeer klein instrument is, was de dispositie voor die tijd reeds hoog ontwikkeld, verder dan de gelijktijdige werken van Jan Verryt alias Liere.

3. Uit een acte betreffende het orgel der Dominicanenkerk te Brugge blijkt, dat Joris Buus

in 1523 daar óf een Trompet bouwde óf een reeds oudere Trompet repareerde. Dit is in West-Vlaanderen een zeer vroege datum voor het voorkomen van tongwerken (8).

4. Zolang Joos en Joris leefden, voelde men er in Brugge niets voor om beroemde orgelmakers uit andere delen van de Nederlanden opdrachten te geven. Vrijwel onmiddellijk na de dood van Joris in 1532 komen Cornelis Mors uit Antwerpen en Michiel Langhedul I uit Yper aan bod. Het werk van de familie Bus moet dus tenminste van dezelfde kwaliteit geweest zijn, want na 1532 zijn er toch ook nog wel andere Brugse orgelmakers, vooral Charles Waghers, doch deze kregen geen werkelijke belangrijke objecten meer in handen. Trouwens, niet alleen in Brugge, maar nergens waar Joos en Joris Buus en Rogier van der Keere werkten, kwamen er andere orgelmakers er tijdens hun leven aan te pas.

5. Het krachtigste spreekt wellicht, dat componisten van grote naam als Jacob Obrecht, Adriaen Willaert en Jacob Buus in hun Brugse jaren hebben gespeeld op de orgels van Joos en Joris Buus.

Ik geef toe, dat deze aanwijzingen op zich zelf niet zeer sterk zijn om daarmee de importantie van de Buus-familie te bewijzen. Maar ik meen desondanks, dat zij tezamen voldoende zijn om aan te tonen, dat Joos Buus en zijn leerlingen Joris Buus en Rogier van der Keere meesters van veel meer dan locale betekenis zijn geweest. Ik meen zelfs, dat de familie Langhedul vooral op het werk van Joos Buus heeft voortgewerkt. In mijn Langhedulstudies wees ik er reeds op, dat er een langdurige onderbreking is tussen Victor en Michiel Langhedul I. Juist in die jaren valt de ruimste ontplooiing van de Buus-familie. Na het overlijden van Joris verschijnt in zeer vele gevallen Michiel Langhedul I ten tonele.

Van de werken der Buus-familie kon tot dusverre het volgende worden teruggevonden:

a) J o o s

- 1482-1519: Brugge, St-Donaas. Onderhoud van het groot en het klein orgel (9).
 1487-1517: Brugge, St-Jacob. Onderhoud en telkens kleine herstellingen (10).
 1490-1507: Nieuwpoort, O. L. Vr.-kerk. Onderhoud en herstellingen (11).
 1496 : Harlebeke. Nieuw orgel (12).
 1498 : Oudenaarde, St-Walburgakerk. Onderhoud (3).
 1503-1504: Kortrijk, St-Maarten. Voltooing v. het door Lambert Buekel begonnen orgel. Herstelling van het klein orgel. Daarna onderhoud (13).

- 1505 : Boerburg (Bourbourg) Nieuw orgel (14).
 Omstreeks 1505: Oudenburg. Onbekende werkzaamheden (15).
 1505 : Oudenaarde. O. L. Vr. - Gasthuis. Nieuw orgel (16).
 vóór 1510-1518: Brugge, O.L.Vr.-Kerk. Onderhoud (17).
 1512-1513: Veurne, St-Walburga. Vergroting v. het grote orgel met een rugpositief en een zelfstandig pedaal. Reparatie van het kleine orgel (6).
 1516-1517: St-Omer, Notre Dame. Keuren van het door Charles Waghers gebouwde orgel (18).
 1517 : Brugge, St-Janskapel. Herstellingen (19).

b) J o r i s

- 1520-1523: Brugge, St-Jacob. Nieuw klein orgel en herstellingen aan het groot orgel (20).
 1521-1522: Veurne, St-Denys. Nieuw klein orgel. Van dit instrument is de dispositie bekend: (7)
 Doof 4', Fleuten 4', Octave 2', Cleene Fleute 2', Scerp, Dobbelsimmel.
 1523 : Brugge, Dominicanenklooster. Ingrijpende restauratie of nieuw orgel (8).
 1529 : Brugge, St-Gillis. Herstellingen en onderhoud (21).
 1531-1532: Veurne, St-Nicolaas. Herstellingen (22).
 1531-1532: Kapriek. Nieuw klein orgel (23).
 1532 : Bij zijn dood was Joris, blijkens een verkopingsacte, nog bezig met de bouw van een groot orgel. De bestemming daarvan is niet bekend (24).

2. HET GESLACHT VAN DER KEERE

Tot voor kort meende ik, dat Rogier de eerste orgelmaker uit de familie Van der Keere was. Het lag zo voor de hand om aan te nemen, dat Rogier het vak van zijn schoonvader Joos Buus leerde en zich daarna als zelfstandig orgelmaker te Roeselare vestigde. Totdat ook deze veronderstelling onjuist bleek; ik vond nl., dat er in 1489 een Jan (Johannes) van der Keere het groot en het klein orgel der O.L.Vr.-Kerk te Kortrijk herstelde (25). De rekeningen van deze kerk vermelden niet, vanwaar deze Jan afkomstig was. Ik geloof echter, dat de veronderstelling, dat hij te Roeselare woonde, niet te boud is. Tot nu toe is dit, naar mijn weten, de enig

bekende notitie over deze Jan van der Kere.

Meer, hoewel toch nog weinig, is ons bekend over Rogier, waarschijnlijk Jans zoon. De fabriekrekeningen van de St-Walburgakerk te Veurne noemen hem « Rollariensis », d.i. afkomstig uit Roeselare (6). Rogier moet een zeer goed orgelmaker geweest zijn, want nog tijdens het leven van zijn schoonvader Joos Buus nam hij de zorg over de orgels der O.L.Vr.-Kerk te Nieuwpoort over. En zeker zou Joos deze belangrijke instrumenten niet aan een onkundig vakman overgelaten hebben, om dan nog maar niet te spreken van zijn dochter Barbe.

De zoon van Rogier wordt, naar de grootvader, Joos genoemd. Of Rogier nog meer kinderen had, is onzeker. In de rekeningen van de kerk te Hulst (Zeeuws-Vlaanderen) komt in 1528 een orgelmaker Nicolaas de Kere voor (26). Is hij broer of zoon? Of helemaal geen bloedverwant? Er is geen enkele positieve aanwijzing, maar het is, dunkt me, toch niet overmoedig deze Nicolaas tot de Buus-Van der Keere clan te rekenen.

Joos heeft het stellig niet zo heel erg gemakkelijk gehad. Hij is uit Roeselare weggetrokken en vestigde zich in Brugge. Dat verhuizen kan een gevolg geweest zijn van het overlijden van Joris Buus, om op die wijze de clientèle voor de aangetrouwde familie te bewaren. Maar ook kan de faam van de Langheduls in het nabije Yper de oorzaak van Joos' verhuizing geweest zijn.

De werkljst van het geslacht Van der Keere ziet er als volgt uit:

- a) Johannes (Jan)
van der Keere
- 1489 : Kortrijk. O.L.Vr.-Kerk. Reparaties van het groot en van het klein orgel (25).
- b) Rogier van der Keere
Roeselare
- 1506-1525: Nieuwpoort. O.L.Vr.-Kerk. Herstellingen en onderhoud van het groot en van het klein orgel (11).
- 1512 : Nieuwpoort. O.L.Vr.-kerk. Vergroting van het groot orgel met een rugpositief (11).
- 1520 : Gent. Dominicanenkerk. Nieuw Orgel (27).
- 1523-1535: Veurne. St-Walburga. Herstellingen en uitbreiding van het groot en van het klein orgel. Daarna tot 1535 onderhoud (6).
- c) Nicolaas (van) de(r) Keere
- 1528 : Hulst. St-Willibrord. Herstellingen aan het rugwerk van het groot orgel (26).

d) Joos van der Keere
Roeselare en Brugge

- 1547-1553: Wenduine. Onderhoud en herstellingen (28).
- 1555 : Diksmuiden. St-Nicolaas. Keuren v. het door Rombout van der Meulen uit Brussel gebouwde orgel (29).
- 1556 : Brugge. St-Jacob. Keuren van het door Isbrandt Claesz. gebouwde orgel (30).

Dr M. A. VENTE

Literatuur :

1. De Biekerf, Brugge, 1948, Nrs 6 en 7/8.
2. Vlaamsch Jaarboek voor Muziekgeschiedenis 1942.
3. Edm. van der Straeten, La Musique aux Pays-Bas avant le XIXe siècle, III, 223.
4. Brugge, Stadsarchief. Stadsrekening 1519.
5. Annales Emulation Bruges, 1876, tome 28, p. 152.
6. Veurne, Archief der St. Walburgakerk. Niet geïnventariseerd.
7. Veurne, Archief der St. Nicolaaskerk. Niet geïnventariseerd.
8. L. Gilliodts-Ian Severen, Mémoires de Bruges, I, p. 211.
9. Brugge, Stadsbibliotheek. Nota's Weale Nr. 27.
10. Idem, Nr. 32.
11. Nieuwpoort, Stadsarchief. Nr. 3167. Mededeling van Dr. De Snick te Nieuwpoort.
12. Mededeling van E. H. Paul François.
13. Kortrijk, Stadsarchief. Rekeningen St. Maartenskerk.
14. Bulletin du Comité flamand de France, 1863, p. 455.
15. Messenger des Sciences historiques et de la Bibliographie de Belgique, 1865, p. 72.
16. Oudenaarde, Archief O. L. V.-Gasthuis. Rekening 1505.
17. Brugge, Rijksarchief. Fonds Brugge, O. L. V.-Kerk. Nr. 18.
18. L. Deschamps de Pas, L'église Notre-Dame de Saint-Omer. Mémoires de la Société des Antiquaires de la Morinie t. XXIII, p. 82-104.
19. Edm. van der Straeten, Musiciens neerlandais en Espagne, p. 255.
20. Zie 10.
21. La Flandre, 1868/9, p. 152.
22. Zie 7.
23. F. de Potter en J. Broeckaert. Geschiedenis der Gemeenten in de provincie Oost-Vlaanderen, IIe reeks, deel II, 132/3. Brussel, Rijksarchief, Rekenkamer Nr. 33081. Zie ook : Schalmei November 1948.
24. L. Gilliodts-Van Severen, Les Ménestrels de Bruges, 1912, p. 78.
25. Kortrijk, Archief der O. L. V.-Kerk. Niet geïnventariseerd.
26. Archief van het Zeeuwsch Genootschap V (1883) bl. 453/5.
27. Gent, Rijksarchief, Archief Raad van Vlaanderen, Reeks A, 1510/22, f° 284 v°.
28. Brugge, Rijksarchief, Rekeningen van het Vrije van Brugge, Nrs. 13799/800.
29. H. Weale, Les églises du doyenné de Dixmude, 1873, p. 21 seqq.
30. Zie 10.

Aanvullingen

betreffende de Figuren uit Vlaanderens Orgelhistorie

Voortgezet onderzoek naar de geschiedenis van de oude orgelbouw brengt telkens weer nieuwe gezichtspunten. Het zal vaak noodzakelijk zijn een op losse gronden rustende overtuiging te herzien; aan de andere kant zijn er ook tal van «vondsten», die een hypothese van vroeger nu zekerheid geven. De in het laatste jaar in «De Schalmei» verschenen kortere of langere historische notities kunnen op enkele plaatsen worden aangevuld. Allerminst uit schoolmeesterachtige betweterij, doch om de wederzijdse kennis aan te vullen, meen ik de hieronderstaande aanvullingen te moeten geven:

SCHALMEI - Mei 1948 - Blz. 54.

Ten onrechte wordt Claas de Smet een zoon genoemd van Aart de Smet. Het is juist andersom: Aart was de zoon van Nicolaas (Claas) de Smet. Ik acht de mogelijkheid niet uitgesloten, dat Claas de Smet, een zeer vruchtbaar orgelbouwer, afkomstig is uit Lier, ja zelfs een zoon is van Jan Verrijt alias Liere. In dit verband wijs ik er op, dat mijn bewijs, dat Jan van Lier dezelfde is als Jan Verrijt alias Liere (zie Schalmei 1947, blz. 123-125) nog versterkt werd door een vondst in de rekeningen van het Begijnhof te Brussel. In 1539-1540 werd aan «claassen van der Ryt orgelmakere» een som van 8 gulden betaald. Voor die tijd werkte zijn vader regelmatig in dezelfde kerk, maar wordt telkens genoemd «jan van lier». In dezelfde jaren werkt er in de abdij van Koudenberg te Brussel regelmatig een orgelmaker Mr Claas van Liere. In later jaren heet hij zonder meer «Mr claas», terwijl omstreeks 1570 Mr Aert de Smet organist en orgelmaker dezer abdij was. Er is dus geen bewijs, dat Claas Verrijt alias Liere dezelfde is als Claas de Smet, maar het is mogelijk.

SCHALMEI - Mei 1948 - Blz. 55.

De orgelmaker Boudewijn Ledon (of Ledou) komt blijkens L. Gilliodts-Van Severen, Les Ménestrels de Bruges, p. 123, ook nog in de Heilige Bloedkapel te Brugge voor in het jaar 1656.

SCHALMEI - Mei 1948 - Blz. 68.

Burgemeester Jan Langhedul, naar mijn mening beslist niet identiek met de orgelbouwer Jan Langhedul, zoon van Michiel, was reeds in 1567 balling te Norwich in Engeland. Daarna keert hij terug om in 1584 opnieuw naar Engeland te vertrekken, waar hij ook stierf. Zie: H.

Q. Janssen, Hervormde vluchtelingen van Yperen in Engeland, in Janssen en Van Dale, Bijdragen tot de Oudheidkunde en geschiedenis van Zeeuwsch-Vlaanderen, deel II, blz. 211.

SCHALMEI - Juli 1948 - Blz. 77.

Naar mijn mening is de orgelmaker Mr. Corlijn niemand anders dan Quiry van den Eechoute, wiens naam op de meest zonderlinge manieren werd geschreven: Corin, Kuryn en Quirinus. Wel mogen we aannemen, dat Quiry dus toen nog niet in Mechelen woonde, maar in Gent, waar zijn vader Jacob I ook werkte.

SCHALMEI - Juli 1948 - Blz. 78.

De genealogische gegevens betreffende de familie Mors zijn nog zeer onduidelijk. Het is voorhands onmogelijk een betrouwbare stamboom samen te stellen. Een voorlopig onderzoek in het stadsarchief van Lier bracht reeds vele noviteiten, maar is nog niet voldoende. Naar mijn mening moet er nog intensief gezocht worden in de stadsarchieven van Antwerpen en Lier. Ook dient onderzocht te worden of de in Groningen en Noord-Duitsland werkende Andreas de Mare «Gandavensis» een lid van deze familie is. Volgens Mr. Bouman in zijn boek «De Orgels van de Groote of Martinikerk te Groningen blz. 16 is Andreas de Mare uit Gent een lid van het geslacht Mors, Moore of de Moor. Misschien is er in de Gentsearchieven iets over te vinden.

SCHALMEI - Juli 1948 - Blz. 79.

Maria de la Royere kan, zoals reeds werd opgemerkt, geen dochter van de orgelmaker Charles le Royer zijn geweest. Charles stamt hoogstwaarschijnlijk uit het Henegouwse, waar tal van organisten en orgelmakers met de naam Le Royer voorkomen, vooral in Bergen en Doornik.

SCHALMEI - September 1948 - Blz. 101.

De genoemde Jacob van den Eeckhoute, zoon van Gillis is niet de orgelmaker; deze woonde in Mechelen en was een zoon van Quiry van den Eeckhoute.

SCHALMEI - September 1948 - Blz. 102.

De vraag moet gesteld worden of Leonard van Cleef wel een orgelmaker was.

SCHALMEI - September 1948 - Blz. 117.

Robert Gordon werkte ook nog in de Sint-Martenskerk te Kortrijk in 1652.

SCHALMEI - November 1948 - Blz. 127 en 128.

In de stadsrekening van Kaprijke van 1531 (Brussel, Algemeen Rijksarchief Brussel, Rekenkamer Nr. 33081) vond ik nog de volgende post:

«Item betaelt van dat bide voorn. schepenen

gheschoncken was meester Joris de Buus orghelmaeckere binnen der stede van brugge ter tyt als hier leverde tposityf staende op den dooczaal ende op ter rekeninghe ghebrocht 6 £»

Voorts vermeldt het grote werk van Fr. de Potter en J. Broeckaert, Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen, IIe reeks, deel II, blz. 132-133 dat in 1763 het orgel der kerk te Kaprijke hersteld werd door de gebroeders De Rycke uit Kortrijk voor 30 £.

ID. - Blz. 138.

Over Jan van Belle kan ik het volgende nog mededelen: Alexandre Pruvost, Chronique et Cartulaire de l'abbaye de Bergues-Saint-Winoc (brugge 1875-1878), p. 593, vermeldt, dat Joannes van Belle afkomstig is uit St-Winoksbergen

en later woonde te Yper. In 1684 bouwde hij een nieuw orgel voor de abdij St-Wino te St-Winoksbergen.

(Eodem mense octobri dicti anni 1684 perficatur novum organum in ecclesia nostra factum a M. Joanne Vanbelle, nativitate Bergensi, incolatione Iprensi, numerata summa 2900 florenorum, sed cum quaedam alia ultra contractum addita fuere, ad 3400 floren. aestimandum puto.)

Volgens inlichtingen van Abbé De Croocq, archivaris te St-Winoksbergen, werd het orgel der abdij in de Franse Revolutietijd verkocht naar de kerk van Rexpoede in Frans-Vlaanderen. Bij een vluchtig onderzoek in 1946 kon ik het in Rexpoede niet terugvinden. Dr V.

EEN ORIGINELE DISPOSITIE!

Voor onze lezers die op de hoogte zijn van de terminologie van de Engelse Orgelbouw geven we onderstaande dispositie, ontworpen door een pastoor die graag een nieuw orgel in zijn kerk wil hebben en daarvoor geld bijeen tracht te krijgen. Van de voor een leek toch al zo fantastisch klinkende registernamen maakte hij een cocktail, die in Engeland zeker de aandacht zal hebben getrokken. Behalve in de parochiekrant werd het ook gepubliceerd in het Royal College of Music-Magazine van October j.l. De woordspelingen zijn, helaas, onvertaalbaar.

PEDAL ORGAN

Boredeep	32 Feet
Geigen	Geigantic
Major Road (metal)	16 Feet
Spitzdeep	16 »
Bourdstiff	8 »
Boublor quitz	5 »
Bompard (bearded)	5 »
Serpent	20 yards
Orch. to P. Gt. to P. Ch. to P.	
Ophicleide) by reversible piston (ossified).	
Onicliede	

GREAT ORGAN

Double Entendre	16 Feet
Diapason major	8 »
Diogenes the younger	8 »
Smith minor	2 »
Stopped diarrhoea	3 Cheers
Flute	8 Feet
Hoot	4 »
toot	2 »
Entente cordiale	V ranks
Furniture	III Pieces
Per Contra	16 Feet
Broken Reed	8 »
Cornet	4 Pence
Bombe	6 »

CHOIR ORGAN

Bourdon Quixote	16 Feet
Dulcinea del Toboso	8 »
Cor de nuit	8 »
Coup de grâce	4 »
Pas du tout	0 »
Crème de menthe	Extra
Mixed Grill	III Ranks
Venison off.	-
Confused noise without.	-

SWELL ORGAN (Enclosed)

Opening time	8 p. m.
Open diocesan	8 Feet
Nux Vomica	8 »
Vox Populi (T.C.)	Flat Feet
Vox Humana (D.T.s)	8 Feet
Stopped dicesan	8 »
Corked cornopean	8 »
Oboy Oboy	16 »
Oboy	8 »
Obituary	4 Lines
Diocesan conference	IV Ranks
Board on) by rocking tablet	
Board off)	
Delirium Tremens.	

ORCHESTRAL ORGAN

Cor lumme	16 Feet
Bassoon	16 »
Tenoroon	16 »
Oon	8 »
Octoroon	4 »
Macaroon	2 ½ »
Doubloon	2 »
Cream horn	8 »
Carthorse (anag.)	4 Legs
Orchestral manager	2 »
Cornucopia	III Ranks
Acute melancholia	II »
Tuba Memphis (Tenor C)	8 »
Overt action operated by covert sniggers.	
Discus blower till blew in the face.	
4 Thumb-pistons to each manual.	
4 Toe-pistons to Boot.	
5 Gravers to Cairo.	